

Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Küreselleşme

Özgürleştirici ve Güdümcü Ekonomi Modellerinin Performans Karşılaştırması

Metin Toprak* -Ömer Demir**

Giriş

İnsan düşüncesi, burada üzerinde durulmayacak nedenlerle, bugünü ve geçmişi kurarken daha çok bugünün kazanımlarını veri alır. Dolayısıyla geçmiş, bugünün kavramları ve bakış açısı ile sürekli yeniden kurulur. Bugün somut hayata ilişkin teorik veya mantıksal düzeyde tartışılmadan geçerli görülen birçok açıklama, yaklaşım, model ve teori, çoğu zaman gücünü, egemen yaşam biçimlerini doğrulayıcı bir nitelik taşımasından alır. Yani bugünün galipleri, galip oldukları için tarihi kendi gözlerinden yazmaktadırlar. Ancak tarihin alternatifsiz tek yazılma biçimi olduğu da söylenemez. Alternatif yazma biçimlerinin başarısı da, arkalarındaki toplumsal ve entelektüel desteğe bağlıdır.

Bugünün dünyasının egemen değer ve kurumlarının tarihine şimdiden baktığımızda gördüklerimiz, muhtemelen onların oluşum

sürecinde yaşayanların gördüklerinden farklılıklar gösterir. İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecini değerlendirirken bu noktayı göz önünde tutmak zenginleştirici bir bakış açısı sunabilir. Yani küreselleşmenin sebep ve sonuçlarını değerlendirirken, o sürecin sunduğu araç ve anlayışlarının kullanıldığı unutulmamalıdır. Örneğin daha çok mal ve hizmet tüketebilme, daha özgürce yaşayabilme ideallerinin oluşması ve bu ideallerin nasıl bir sistem içinde gerçekleşebileceğinin tartışmaya başlanması, bu ideallerin veri kabul edilmesi anlamına gelir. Bu ideallerin çoğu küreselleşme ile eş zamanlı olarak bu düzeyde insanlığın ortak ideali haline gelmiştir.

Bu yazının konusu, özgürlükler ve ekonomik performans ilişkisini küreselleşme çerçevesinde incelemektir. Bunun için önce bugünkü küreselleşme tartışmasının temelini oluşturan rakip ekonomik örgütlenmelere ilişkin bir değerlendirme yapılmakta, ardından da özgürlüklerin ekonomiyle olan ilişkileri incelenmektedir. Yazının sonunda ise küreselleşme sürecinin performansı değerlendirilmektedir.

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

Veri kaynakları, resmî ve gayri resmî çeşitli uluslararası kuruluşların derledikleri veriler ve geliştirdikleri endekslerdir. Yararlandıkları yerlerde ilgili kuruluşlar referans olarak zikredilmektedir.

Özgürlükçü ve Güdümcü Ekonomi Modelleri

1980'li yılların ortalarına kadar oldukça etkili olarak, 1990'lı yılların başlarına kadar ise önemli sayılabilecek düzeyde dünyada ekonomik olarak birkaç anlayışın kurumsallaşmış olduğu söylenebilir. Amerika ve İngiltere'de geçerli olan Anglosakson anlayışın egemen olduğu Batı tipi kapitalizm, kurumsallaşmış sözkonusu anlayışların ilkidir. Malezya, Tayland, Singapur gibi uzak doğu ülkelerinde ve Türkiye gibi ülkelerde işleyen devlet-yönetimli kapitalizm, ahbap-çavuş kapitalizmi veya kayırmacı kapitalizm olarak nitelenebilecek bir uygulama, bu anlayışların ikincisini oluşturmaktadır.¹ Üçüncü anlayış ise Rusya öncülüğündeki sosyalist blokta geçerli olan devletçilik veya devlet eliyle kapital birikimini sağlamayı amaçlayan devlet kapitalizmidir. Genel olarak dünyadaki ekonomik sistemleri bu üç geniş uygulama çerçevesinde düşünmek mümkündür.

Özgür seçimlere dayalı demokrasi, serbest piyasa, mülkiyet hakları, kanun hakimiyeti ve düşünce özgürlüğü ilk modelin en önemli özellikleri arasındadır. Kayırmacı kapitalizmin egemen olduğu uzak doğu ülkeleri ile Türkiye gibi sosyalist olmayan devlet denetimli kapitalist modeller uygulayan ülkelerde ise, kanun hakimiyeti, serbest piyasa, iş ahlakı, özel hayat, mülkiyet hakları, düşünce özgür-

lüğü ve demokrasi gibi kurumlar Anglosakson geleneğindeki gibi önemli eksikliklere sahip olmakla birlikte mevcuttur.

Sovyetler Birliği'nin öncülüğündeki sosyalist blokta ise, Anglosakson veya yozlaşmış Anglosakson modellerdeki kurumların yasal ve örgütsel çerçevedeki karşılıkları ya hiç yoktur ya da oldukça zayıftır. Bu üç model, küreselleşmede bir geçiş sürecinin iki yönünü betimlemek için iki ideal tipe indirmek, ana eğilimlerin karşılaştırmasını yapabilmek bakımından büyük kolaylık sağlar.

Bu yazıda, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve birey özgürlüğü temeline dayalı, onları güçlendiren, besleyen diğer kurum ve anlayışlarıyla birlikte küreselleşme sürecinin ideallerini temsil eden model *özgürlükçü model*; kolektif girişimcilği, güdümcü ekonomiyi ve bunu besleyen diğer kurumlarıyla eski SSCB, Asya ve Türkiye gibi ülkelerdeki modeller de *güdümcü model* olarak isimlendirilmektedir. Bu ikisi, ideal özelliklerin birer soyutlaması olup gerçek toplumlar bu iki modelin değişik oranlarındaki karma özelliklerine sahiptirler.

Özgürlükçü modelin bugün elde ettiği kazanımlar, evrimci, aşamalı ve uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Bu model oluşturulan somut gelişmelerin içeriği, kapitalist Batılı Anglosakson kapitalizmi ve liberal demokratik sistemdir.²

İçinde yaşadığımız globalleşme adı verilen süreç, modernist yaklaşımın izlerini bü-

¹ İngilizce "cronyism" veya "crony" terimiyle ifade edilen kapitalizm türü, daha çok Uzak Doğu ülkelerindeki ve Türkiye gibi kendine özgü kapitalist model geliştiren ülkelerdeki uygulamaları betimlemek için kullanılmaktadır. Bu kapitalist model türü Türkçe'de yaren, ahbap-çavuş ve kayırmacı gibi kavramlarla karşılanmaktadır. Yine bu model, literatürde "Asyalı model" olarak da nitelendirilmektedir.

² Anglosakson adı, İngiltere'de Roma yönetiminin düşmesinden sonra yerleşen Almanca konuşan insanlar için kullanılmıştır. Anglo ve sakson kabilelerinin her ikisi de Cermen kökenlidir. Başlangıçta "Anglo-Saxon" ibaresi Kıta'dakilerle İngiltere'dekileri ayırt etmek için kullanılırken, daha sonra İngilizler için kullanılmaya başlanmıştır. İlginç olan bir nokta, zaman zaman Alman tipi veya Ren tipi kapitalist modellerden de Anglosakson modelinden farklılığı nedeniyle söz edilmektedir. Bkz. G. R. Owen, *Rites and Religions of the Anglo-Saxons* (1985); M. J. Whittock, *The Origins of England, 410-600* (1986).

yük ölçüde taşıyan ulus-devlet modelinin de-
formasyonu ve içerimleri giderek daha fazla
belirginleşmeye başlayan bir yeniden yapılan-
ma sürecidir. Bu süreç, militarist, dinsel ve sos-
yalist bir çok görünümü olan *güdümcü model*
ile *özgürlükçü model* arasındaki tek yönlü ilişki
olarak da tanımlanabilir. Bu süreçte bir ülke-
deki kişilerin veya grupların eylemlerinin dış-
sal etkiye sahip olmadıkları düşünülemez gibi,
aynı şey dünya ölçeğinde ülkelerin mün-
ferit eylemleri bakımından da geçerlidir.³ Kü-
reselleşme, bir anlamda, her düzeydeki beşeri
varlığın ve organizasyonun karşılıklı bağımlı-
lığının artmasıdır. Ancak burada farklılıklar gö-
rece çok az önemlidir.

Özgürlükçü modelin, ekonomiden başla-
mak üzere, giderek her alanda daha çok ege-
men olduğu gözlenmektedir. Küreselleşme
sürecinin ideallerini tanımladığı için mer-
kezde yer almaktadır. İşin ilginç yanı küresel-
leşmeye karşı olmak da taraftar olmak da kü-
reselleşme sürecine katkıda bulunmaktadır.⁴
Çünkü, küresel iletişim imkanları nedeniyle
tepkiler de küresel nitelik taşımaktadır. Bir-
birini yüzyüze ilişkilerle tanımayan binlerce
insan internet başta olmak üzere diğer ileti-
şim araçlarının yardımıyla haberleşmekte, alış-
veriş yapmakta veya ortak tavır geliştirmektedirler.
İnternet üzerinden globalleşmenin getirdiği sorunları tartışmakta, buna karşı ortak tavır
belirleme özlemlerini dile getirmektedirler.
Küreselleşme karşı olan tavırlar da küresel
sürecin içinde yer almaktadır.

Özgürlükçü Model Niçin Üstündür?

Bireysel inisiyatifin ve yaratıcılığın gelişme-
sine olanak vermede özgürlükçü model kuş-

kusuz görelî bir üstünlüğe sahiptir. Bireyle-
rin yetenekleri ve eğilimleri oldukça zengin
bir çeşitlilik göstermektedir. Tek tek veya öz-
gür iradeyle oluşturulan kollektif oluşumla-
rın performansının, merkezi otoritelerin di-
rektifleri doğrultusunda amaçların, araçların,
ödüllerin ve çaba düzeylerinin önceden belir-
lendiği örgütlenmelerin performansına göre
karşılaştırma yapılamayacak kadar yüksek ol-
duğu sayısız örnekle ortaya çıkmıştır.

Başarısız olan ekonomik temelli toplumsal
modellerin temel yanlışları, birey ve dev-
leti birbirini tam olarak ikame eden unsurlar
olarak görmeleridir. Temelde devlet, dışsal-
lığı yüksek olan ve yararlanandan bedeli tama-
men veya büyük ölçüde tahsil edilemeyen iç
güvenlik ve dış savunma gibi hizmetlerin sağ-
lanmasında başvurulmuş bir organizasyon biç-
midir. Özgürlükçü gelenekte, diğer modeller-
e oranla bireysel inisiyatifte en az engel ola-
cak bir devlet işleyişinin olduğu, devlet orga-
nizasyonu içinde de bireysel yaratıcılığa aza-
mi düzeyde fırsatın verildiği söylenebilir.

Oysa devletin hemen her alanda, bireysel
girişimi ikame ettiği, her tür bireysel ve topl-
umsal gelişmeyi ve değişmeyi kuralların ve
kurumların iznine bağladığı sosyalist blokta
ve görece daha az bağlayıcı ve zorlayıcı olan
Asyalı modelde esas olan, kollektif bilinç,
kollektif eylem ve kollektif başarı olmuştur.
Bu son iki modelde bireylerin güçlü izlerine
rastlamak çok kolay değildir.

Devlet, doğası gereği standart hizmet sun-
an aygıtın adıdır. Devlet hizmetlerinde rutin-
lik esastır. Eğer devlet rutinin dışına çıkarsa,
doğal olarak kanunun ve dolayısıyla hukukun
dışına çıkmış olur. Oysa, piyasa ekonomisi, rek-
abet, dinamizm, değişim, bireysel inisiyatif,
düşünce özgürlüğü gibi kurumların devlet
eliyle geliştirilmesi mümkün olmadığı gibi
doğru da değildir. Devletin, serbest piyasada
evrimsel olarak teşviklerle geliştirebileceği bir-

³ Zygmunt Bauman, "The Ethical Challenge of Globalization", *NPQ*, cilt 18, sayı 4., <http://www.npq.org/issues/v184/ethical.html>, yine yazarın Blackwell Publishers (Oxford) tarafından yayımlanan şu çalışmaları da kayda değerdir: *Liquid Modernity* (2001), *Globalization* (1999) ve *Life in Fragments* (1995).

⁴ Amartya Sen, "Ten Theses on Globalization", *NPQ*, cilt. 18, sayı 4., http://www.npq.org/issues/v184/ten_theses.html.

çok yenilik, devletin elinde bizatihi ilerlemenin önünde engel olmaya başlamaktadır.

Yenilenememe Sorunları

İktisadî küreselleşme, ülkelerin performanslarının, ekonomik başarı ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Sovyet blokunun çökmesiyle dünyanın Amerika başta olmak üzere batı merkezli bir yapılanmaya gitmesi, küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Dünya iki kutuplu iken, ülkelerin dünya sistemi içerisindeki mevcut durumlarını devam ettirmeleri veya görece olarak olumlu bir konuma ulaşmaları, savunma öncelikli bir strateji ile sağlanmaktaydı. Ulus-devletler bir şey yapmaya zorlanırken de, özendirilirken de kutbun diğer yanındaki gücün istilası ile tehdit altında hareket ediyorlardı. Bu durumda *güvenlik*, ekonomik *kalkınmaya* öncelenmişti. Bulunduğu kamptaki konumunu güçlendirmek ve topluma bu konuda güvence vermek yöneticiler için en önemli yeterlilik göstergelerinden biriydi. Soğuk savaş dönemindeki siyasal kamplaşmanın güvenlik önceliği, ekonomik kalkınma optiğinin ikinci plana itilmesine yol açmıştır. Ancak dünyanın tek kutuplu hale gelmesi, ülkelerin ekonomik kalkınmışlık farklarını daha belirgin hale getirmekle kalmadı; ülkeler veya toplumlar arasındaki yarışın da bu alanda olması gerektiğini de açıkça ortaya koymuş oldu. Bu durum, görece olarak daha fazla ekonomik refah yaratan piyasa kurumlarının yaygın olarak benimsenmesine yol açarak iktisadî küreselleşmeyi hızlandırdı.

Ancak bugün bir çok devletin ve toplumun *özgürlükçü modele* uyum sağlamada ciddi güçlükler çektiği gözlenmektedir. Bunun en temel nedeni, devlet örgütlenme ve işleyişleri başta olmak üzere, böyle bir uyumun gerektirdiği diğer kurumların, sözkonusu ülkelerin sahip olduklarından büyük oranda farklı olmasıdır. Bu nedenle, "devlet" aygıtının işlevlerinin yeniden tanımlanması ve sınırlandırılması, politik hakların, ekonomik

ve sivil özgürlüklerin genişletilmesi, yeni modelin temel özellikleri arasındadır.

1990'lı yılların başından itibaren, Glastnost ile birlikte, *özgürlükçü modelin* bütün dünyada zaferini ilân ettiği söylenebilir. Sonuçta, hem kayırmacı kapitalist modelin hem de sosyalist modelin çöktüğü görülmektedir. Dolayısıyla, çöken bu modellerin dayandığı kurumlar da benzer akıbetlere uğramış olmaktadır. Bu iki tip mağlup modelin kendilerini *özgürlükçü modele* doğru yeniden biçimlendirmeye ve yapılandırmaya girişmeleri sözkonusu modelin kurumlarını da devşirmelerini gerektirmektedir. Çünkü özgürlükçü modelin zaman içinde tedricen geliştirdiği birey, aile, toplum, özel ve kamusal alan, düşünce özgürlüğü, genel olarak ahlak ve iş ahlakı, din ile ilişkiler, kanun hakimiyeti, mülkiyet hakları, rekabet gibi kurumlarla olan işleyiş tarzına, güdümcü modelleri kullanan ekonomilerin yabancılaşması oldukça normaldir.

İflas etmiş güdümcü modellerin özgürlükçü modeli uyarlamada yıllardır karşılaştıkları zorluklar ve yerleşik yapıların engellemeleri ve direnç göstermelerinin nedenleri arasında, modeli uygulamada takip ettikleri eski alışkanlıkları başta gelmektedir. Örneğin Rusya'da özelleştirilen kamu girişimlerinin elit bir kesime bedava devri, aslında kamu varlıklarının "özel" birilerine peşkeş çekilmesi olarak gerçekleşmiştir. Belki de bu tür ülkelerde özelleştirme gerçekten de bu çerçevede algılanmaktadır.⁵ Yine Türkiye'de, özelleştirme aslında söylem olarak 50 yıldan fazla bir geçmişe sahip olmasına rağmen, dünyadaki en kötü özelleştirme uygulamalarından birisi olduğundan pek kuşku duyulmasa gerek.

Türkiye örneğinden hareket edildiğinde, özgürlükçü modeli uyarlamadaki başarısız-

⁵ Andrei Illarionov, "Russia's Potemkin Capitalism", *Global Fortune*, ed. Ian Vasquez, Cato Institute, Washington, 2000, s. 191-210.

lıklar daha açık görülecektir. Bugün Türkiye’de, sayısı neredeyse icracı bakanlık sayısına ulaşacak kadar artan ve siyasî otoritenin nüfuzundan çıkarılma amacıyla teşkil edilen bir “üst kurul” furyası yaşanmaktadır. Herhangi bir bakanlığın faaliyet alanıyla ilgili bir üst kurulu eğer henüz oluşturulmamışsa, demek ki sırasını bekliyordur. Bugünkü üst kurullar, aslında mevcut bürokrasiyi yedekleyen bir görünümdeydir. Gerçekten, mevcut teşkilatlanma ile uyarlanma yapılamadığı için alternatif bir örgütlenmeden sonra eskileri tasfiye amacıyla mı, yoksa IMF istiyor diye görünümü kurtarmak için mi bu kurulların oluşturulduğunu yakın gelecekteki performansları gösterecektir. Tarihte mevcut kurumların tasfiyesi başarısız olduğu durumlarda, bunların işlevlerinin teşkil edilen yeni kurumlara devredilerek, eskilerin pasifleştirilerek ortadan kaldırılmalarının bir çok örneği olmuştur.

Dolayısıyla Türkiye’de Anglosakson modelin uyarlanması, kurumların yedeklenmesi olarak uygulanmakta olduğu için; sanki özelleştirme ve istismarcı kullanımdan uzak tutma, kurum yedeklemesi olarak algılanıyor izlenimi uyandırmaktadır.

Eğer özgürlükçü model başarısız olmuş olsaydı; bunun yerine sosyalist model veya Asyalı model zaferini ilân etseydi, kuşkusuz Batılı ülkelerin bu iki modele göre kendilerini biçimlendirmeleri görece daha kolay olacaktı. Çünkü sözkonusu iki model de bireylerin özgür iradeleriyle deneme-yanılmayla uzun bir zaman süreci içinde geliştirdikleri modeller olmadığı için, bunların adaptasyonu da çok daha kolay olacak, görev ve sorumluluğun büyük kısmı da kamu otoritelerine devredilecekti. Bu kolaylık özellikle sosyalist model için çok daha belirgindir. Endonezya ve Malezya gibi ülkeler, aile ve yakın-çevre holdinglerinin egemen olduğu diğer örneklerdir. Dolayısıyla bu tipteki ülkelerde şirketler “besleme” niteliğindedir. Nitekim, Türkiye-

de IMF ile yapılan anlaşma gereği, devlet kendi bürokratik yapı ve işleyişine önemli operasyonlar yaparken; meydanın neredeyse tamamen kendisine kaldığı özel sektörün neredeyse her hafta hükümete “özel sektörü kurtarma projeleri” götürmesi düşündürücüdür!

Devrimci nitelikleri ve radikal karar alma ve uygulama süreçlerine rağmen, iflas etmiş güdümcü model kendi başarısızlığını âdeta ispat etmek için büyük mücadeleler vermiştir. Gerçekten, farklı versiyonları olan güdümlü modeller daha uygulanmaya başlanmadan önce fikri planda iken çeşitli ciddi eleştirilere uğramıştır. Ancak insanlığın bu modellerin kurguladıkları toplumsal kurumların başarısızlığını onaylaması için, büyük maliyetler ödemesi gerekmiştir.

Öte yandan bugünkü küreselleşme olgusu herkes için mutlak anlamda bir kazanım getirmemektedir. Örneğin emek ve sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kalkması, rekabet gücü düşük ülke ve kesimlerin gelirlerinde ciddi azalmalara yol açmaktadır. Hızlı ve yerel koşullardaki değişimlere karşı aşırı duyarlı sermaye hareketliliği, tüm ekonomileri daha kırılğan hale getirmektedir. Böylece “ulusal ekonomi”lerin başka ülkelerde meydana gelen olumsuz siyasî veya ekonomik gelişmelerden zarar görme riski artmaktadır. Devletlerin, uluslararası anlaşmaların bağlayıcı hükümleri nedeniyle korumacı politikalara başvurarak ülke çıkarlarını koruma esneklikleri azalmaktadır. Dünya ekonomisindeki gelişmelerin ülke aleyhine apaçık sonuçları olması durumlarında bile ülkeler buna tepki veremez duruma düşmektedirler.

Özellikle de yerel politikaların ve politikacıların gücü hızla azalmaktadır. Bir çok ülkede merkez bankalarının siyasal iktidarın müdahalesinden bağımsızlaşması, paranın demokratikleşmesini büyük ölçüde önlemiştir. Bu bazıları için iyi bazıları için de kötü

bir durumdur. Ancak 1920'lerden sonra Avrupa'daki hiperenflasyonlarla birlikte demokratik paranın kötü para olduğu görülmüştür.⁶ Bu nedenle küreselleşmeye karşı bir direnç ortaya çıkmaktadır.

Bugün, ülkeleri mevcut ekonomik ve siyasal küreselleşme olgusu çerçevesinde üç grupta toplamak mümkündür: Küreselleşmeyi başarıyla sürdürenler ve küreselleşmenin zamanını ve yerini tayin eden ülkeler; küreselleşme sürecinde olan ancak uyumda çeşitli yapısal ve konjonktürel zorlukları olan ülkeler; ve küreselleşmeye direnen ülkeler.

Küreselleşmenin aktörleri olan ülkeler bir yana bırakılırsa, diğer iki gruptaki ülkelerin bu sürece karşı tutumları birkaç faktör altında çözümlenebilir.

20. yüzyılda, ekonomik ve siyasî alanlardaki rekabette üstün olan özgürleşme modelini uygulayarak başarılı olan Batılı dünya iken; kaybeden kayırmacı kapitalizmi veya sosyalist devletçiliği uygulayan ülkeler olmuştur. Dolayısıyla modellerin kurguları ve işleyişleri arasındaki farklılık, sürecin potansiyel zorluklarına da ışık tutacak niteliktedir. Buna göre;

- Özgürlükçü model, evrimci bir gelişime ve toplumdaki gelen kazanımlara dayanırken; kayırmacı model önemli ölçüde ve sosyalist model ise neredeyse tamamen devrimci ve tepeden inmece radikal uygulamalara dayanmaktadır. Başarısız modelleri uygulayan ülkelerin uyarlanma süreci içinde karşılaştıkları sıkıntıların had safhada olması ise, kendilerini adapte etmeye çalıştıkları modelin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu model özünde devrimci değil evrimcidir. Sahip olduğu ve dayandığı normatif olanları dahil her kurum, serbest yarışma ortamında bugünkü

düzeyine evrilerek gelmiştir. Bu nedenle, özgürlükçü son modelin bugünkü düzeyine gelmek için katlanılan zorluklar zamana yayıldığı için, gelişmiş ülkelerin karşılaştıkları sıkıntılar, takip ettiği ekonomik modeli iflas etmiş ülkelerin birikimli olarak karşılaştığı ve çok kısa sürede uygulama ve uyarılama zorunluluklarının yol açtığı sıkıntılara göre çok daha az olmuştur.

- Özgürlükçü model, bireysel yaratıcılığa ve yeteneğe çok şey borçludur. Bu yüzden bireyin sıradışı özel yetenekleri bu sistemde serbest yarışma ortamında teşvik görür. Oysa başarısız modellerde birey her zaman toplum uğruna feda edilir ve sıradışılık, neredeyse suç işlemekle eş anlamlıdır. Otoriter ve totaliter özellikleri belirgin olan bu baskıcı sistemlerde bireysel başarıya dayalı büyük buluşlar pek yoktur.

- Başarısız olmuş güdümcü modellerin ekonomik, kültürel, sanatsal ve toplumsal örgütlenmelerinin ortaya koyduğu performans oldukça yetersizdir. Başarısız modelleri uygulayan ülkelerdeki kurumlar, kendi hallerine serbest bırakıldıklarında, kendilerinin devamını sürdürecektik kadar dahi yeteneklerinin kalmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin bugün İngiliz, Amerikan veya Alman kadın ve erkeklerinin bedenlerini başka ülkelere giderek cinsellik amacıyla satıp yaşamlarını sürdürdükleri pek duyulmazken; eski sosyalist ülkeler ve kayırmacı besleme kapitalist modeli uygulayan uzak doğu ülkeleri neredeyse en çok bu özellikleriyle bilinir hale gelmişlerdir. Yine özellikle eski sosyalist bloktaki eğitim, adalet, iç ve dış güvenlik, sağlık, kültür ve genel olarak yönetim kurumları çok kötü performanslar göstermişlerdir.

- Özellikle sosyalist bloktaki ülkeler başta olmak üzere, güdümcü modelleri uygulayan ülkeler, ekonomik ve beşeri doğal gelişim ortamını ve güdülerini önemli ölçüde saptır-

⁶ Rudiger Dornbusch, "A Century of Unrivaled Prosperity", *Global Fortune*, ed. Ian Vasquez, Cato Institute, Washington, 2000, s. 91-111.

miştir. Dolayısıyla, toplumsal örgütlenme ve işleyişleri “normalleştirme” dahi, kendi başına önemli bir zaman ve kaynağa mal olmaktadır. Baskıcı modellerin verdiği tahribatı ortadan kaldırmak bile kendi başına büyük bir maliyete sahiptir.

• Bugün başarısız olmuş güdümcü modelleri zamanla uygulamış ülkeleri beklenenden daha fazla sıkıntıya sokan bir diğer unsur, bu ülkelerin az zamanda çok mesafe almak zorunda kalmalarıdır. Çünkü başarılı modeli on yıllardan beri uygulamış Batılı ülkelere yaklaşmak dahi ciddi bir çabayı gerektirmektedir. Ne var ki, güdümcü sistemlerden gelen ülkelerin örgütleniş ve işleyiş mantıkları, yeni modeli benimsemeye ve uygulamada kendi “eski alışkanlıkları” nedeniyle çoğu zaman önemli kırılmalara ve sapmalara maruz kalabilmektedir.

• Baskıcı uygulama tecrübesinden gelen toplumların bugünkü süreçte zaman zaman nızakçılık yapmalarında, örnek almak zorunda kaldıkları ülkeleri kıskanmalarının da payı olabilir. Çünkü, vatandaş kimliği, insanlarda ulusal bir ego yaratmaktadır. Bireylerin kendileriyle yarış halindeki diğer bireyleri kıskanmaları gibi ulus-devlet topluluklarının da yarış halinde buldukları diğer toplulukları kıskanmaları mümkündür. Bu kıskançlık, karışıklık üzerine kurulmuş olan ulus kimliğinin yeniden kurulmasının zorluğunun da bir sonucudur. Kendisini, tarihi, kültürü ve becerikli insanlarıyla öven bir topluluğun, yediği özelliklere sahip bir topluluğun başarısı önünde hemen diz çökmesi beklenemez. Soğuk savaş döneminde farklı bloklarda bulunan ülkelerin vatandaşlarının bu ruh hallerinin yaratacağı kıskançlık, küreselleşmeye karşı gösterilen dirençte göz ardı edilmemelidir. Bu kıskançlıkların zamanla, bu ülkelerde meydana gelen siyasi ve mali krizler sonucu, irrasyonel suçlamalara veya parasal destek taleplerine dönüştüğü de gözlenebilmektedir.

• Baskıcı gelenekten gelen ülkelerde özgürlükçü modeli uygulamaya en fazla direnen kesim, toplumun mağdurları olmayıp, geçmişteki organizasyonun nimetlerinden yararlanan yerleşik çıkar gruplarıdır. Özgürlükçü modelin şeffaflığı ve yeniden kurumsal organizasyonu dayatmasını, çıkarlarının zedelemeyeceğini düşünen gruplar, bu nedenle önemli bir tehdit kaynağı olarak görme eğilimindedir.

• Baskıcı ekonomik ve siyasi rejimlerin egemen kesimleri, kendilerini toplumlarına karşı hesap verme zorunda görmemektedir. Çünkü, bu ülkelerdeki yaygın inanışa göre bizatihi toplumun kendisi bu grupların organizasyonlarını sürdürme yoluyla şeref kazanmaktadır. Bu yüzden yerleşik grupların çıkarları, halka millî mesele ambalajıyla takdim edilmekte ve yasal çerçeve içine alınarak tartışmanın dışında tutulmaktadır.

• Baskıcı rejimlerin yerleşik çıkar grupları, küreselleşme sürecinde yarışarak kendilerini sürdüremeyeceklerinden endişe ettikleri için, eski bildik silahları kullanmaya devam etmektedirler. Özellikle rejimin sürdürülmesi ve ülkenin bölünmez bütünlüğü sloganları bu grupların en önemli sermayesidir. Bu gruplar, kendi resmî organizasyonlarını da yetersiz görerek, zaman zaman yasal zemine sahip olmayan örgütlenmelere de giderek ülkeyi ve rejimi sürdürmeyi rutin bir uygulama haline getirebilmektedirler! Özellikle eski sosyalist blok ülkelerindeki alternatif yargı ve güvenlik hizmetleri bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir.

• Ancak, coğrafya ve ideolojilerle sınırlandırılmış nevi şahsına münhasır çeşit çeşit rejimleri, bilinmedik iç ve dış düşmanları olan devletler artık mevcut yarışma ortamında bu yapılarını sürdüreceği gibi görünmemektedir. Baskıcı gelenekten gelen bu ülkeler, ya gelişen dünya ile entegre olup yüz kızartıcı ekonomik performanslarıyla ve marjinalize edici kendine özgü ilkeleriyle övünmekten vazgeçecek yada yönetiminde ısrar ettikleri

toplumlarına bir süre daha ıstırap çektirmeyi sürdürecektir.

Ekonomik Gelişme ve Kurumlar

Ekonomik büyüme üzerinde kurumların belirleyici bir rolü vardır.⁷ Ancak çeşitli kurumların birbiri üzerindeki etkileri konusunda oldukça farklı bulgular sözkonusudur. Örneğin kanun hakimiyeti, düşünce özgürlüğü, demokrasi, piyasa ekonomisi ve mülkiyet hakları arasında yüksek düzeyde bir korelasyonun olması gerekmektedir.

Batılı ülkelerin hemen hepsinin seçim demokrasisine sahip olması ve düşünce özgürlüğü, piyasa ekonomisi ve mülkiyet hakları gibi temel kurumların bulunması, bu faktörlerin ekonomik kalkınma üzerinde etkili olup olmadığının ortaya konmasını da önemli hale getirmektedir. Bu çerçevede, önde gelen kurumlardan biri olan demokrasinin, büyüme-yi artırmada hangi düzeyde etkili bir faktör olduğu sorusunun cevaplandırılması gerekmektedir. Demokrasinin kendi başına ekonomik performans üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde anlamlı düzeyde belirleyici bir etkisinin olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü bu alanda birbiriyle çelişkili sonuçlar veren bulgular sözkonusudur.⁸

Demokrasi, merkezi otoritenin gücünün bir kontrol mekanizması olarak görülebilir. Demokrasi, serveti ve geliri yeniden dağıtım mekanizması olarak da hizmet edebilir, ancak bunu antidemokratik rejimler daha iyi de yapabilir. Kanun hakimiyetinin olduğu ülkelerde seçme ve seçilme hakkının olmaması mümkündür (Bahreyn, Çin, İran, Hong Kong,

Tunus, BAE, Suudi Arabistan gibi). Tersine de sözkonusu olabilir. Seçim haklarının yüksek olduğu ülkelerde kanun hakimiyeti uygulanması eksik olabilir (Güney Afrika, Kıbrıs Rum Kesimi, Kolombiya, Dominik Cumhuriyeti, Honduras gibi).⁹

Mülkiyet hakları veya yasal yapı ile demokrasi arasındaki korelasyon zayıftır. Demokrasi ekonomik refahın ve kalkınmanın bir önkoşulu olmadığı gibi,¹⁰ kanun hakimiyetini sağlamanın garantisi de değildir. Oysa, kanun hakimiyeti, serbest piyasalar, mülkiyet hakları ve düşünce özgürlüğü gibi kurumlar büyüme için esastır; bu kurumlar demokrasi gibi değildir. Eğer bir ülkede ekonomik özgürlük düzeyi düşükse, devlet üretim süreçlerine müdahale ediyor demektir. Bu müdahale için harcadığı zaman ve parasal kaynaklar nedeniyle, devlet güçlü bir kanun hakimiyeti sağlama-yaya zaman ve kaynak bulamamaktadır.

Özgürlükçü Modelde Devletin İşlevleri

Piyasanın çözüm bulmada başarısız kalması halinde veya toplumda eşitliği artırma amacıyla olan devletin, üç farklı düzeyde müdahalesi sözkonusu olabilir.¹¹ İlk olarak, tam kamusal malların üretimi, savunma, hukuk ve düzenin sağlanması, mülkiyet haklarının korunması, makro ekonomik yönetim, kamu sağlığının korunması gibi görevler, piyasanın çözüm üretememesi nedeniyle devletin asgarî fonksiyonları arasında yer alır. Yoksulları koruma, yoksulluğu azaltıcı programlar ve afet yardımları da devletin eşitliği artırmaya yönelik asgarî görevleri arasındadır.

⁷ Robert J. Barro, "Rule of Law, Democracy, and Economic Performance", *2000 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, s. 31-49.

⁸ Bu konudaki farklı bulguların karşılaştırması için bkz. Ömer Demir, "Kalkınma ve Demokrasi", *Türkiye Günlüğü*, 32, 1993, s. 103-109.

⁹ Robert J. Barro, "Rule of Law, Democracy, and Economic Performance", s. 37.

¹⁰ Robert J. Barro, "Rule of Law, Democracy, and Economic Performance", s. 47.

¹¹ OECD, "The State in a Changing World", *World Development Report 1997*, Dünya Bankası ve Oxford Üniversitesi Yay., Aktaran Metin Toprak, Ömer Demir ve diğ., *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Devriminin Serüveni*, 2001, s. 24.

İkinci olarak, temel eğitim, çevresel koruma, rekellerin düzenlenmesi, toplum yararına düzenlemeler yapma, anti-tröst politika geliştirme, eksik bilgiyi giderme, sigorta (sağlık, hayat, emeklilik), finansal düzenleme ve tüketicinin korunması, piyasanın çözüm bulamadığı durumlarda devletin orta düzey görevleri arasındadır. Sosyal güvenliğin sağlanması, emeklilik fonlarının yeniden dağıtımı, aile ödenekleri ve işsizlik sigortası da devletin eşitliği artırmaya yönelik orta düzeydeki görevleri arasında yer alır.

Üçüncü olarak, özel kesim faaliyetlerini koordine etme, piyasaları geliştirme ve sivil örgütlerin inisiyatiflerini yönetime yansıtma, piyasa başarısızlığı sonucu devletin üstlendiği müdahaleci düzeydeki görevlerdir. Ekonomideki aktiflerin yeniden dağıtımını eşitliği artırmaya yönelik müdahaleci devlet işlevi olarak görülebilir.

Her üç aşamadaki görevler kendinden önceki düzeydeki görevlerin sağlanmasını gerektirir. Temel fonksiyonlarını yerine getiremeyen bir devletin orta düzey veya müdahaleci görevler üstlenmesi, yozlaşmaya ve çöküntüye yol açabilir. Örneğin hukukun üstünlüğü, can güvenliği, savunma ve mülkiyet haklarını korumada başarısız olan bir devleti, çevresel koruma, anti-tröst politika geliştirme, işsizlik sigortası, piyasaları geliştirme, özel sektör faaliyetlerini koordine etme gibi görevleri üstlenmeye kalkışmadan önce, başarıyla icra edemediği bu temel görevlerini yerine getirmeye yoğunlaşmalıdır. Aksi halde, hemen her alanda faaliyeti olan, ancak hep-sinde de etkin bir başarı gösteremeyen bir devlet organizasyonu ortaya çıkar. Oysa temel görevlerini başarıyla yerine getiren bir devlet ancak daha ileri aşamalara geçmelidir.

Bugün Rusya ve Türkiye gibi ülkeler devlet fonksiyonlarının düzeylerini karıştıran ülkeler için yerinde örneklerdir. Devlet, bu ül-

kelerde ekonomik aktiflerin yeniden dağıtımını, temel eğitim, sosyal güvenlik, sağlık, bankacılık gibi, piyasada özel sektör faaliyetleriyle büyük ölçüde yerine getirilebilecek fonksiyonlar icra ederken; can güvenliği, savunma, kanun hakimiyeti ve mülkiyet hakları gibi alanlarda oldukça düşük performansa sahiptir. Devletin toplumsal hayatın işleyişinde ve yönlendirilmesinde aktif rol almasının anlamı ise, bireylerin ve şirketlerin bu alanlardaki hareket alanının kısıtlanması ve devletin bu faaliyetlerinin finansmanının özel kesime yüklenmesi sonucu devletin toplum üzerindeki ekonomik maliyetinin yükselmesi anlamına gelmektedir.¹²

Ekonomik Özgürlükler ve Ülke Performansları

The Heritage Foundation tarafından yıllık olarak yayımlanan ekonomik özgürlükler endeksi, sürekli geliştirilerek ve bileşimi güncelleştirilerek yeniden hesaplanmaktadır. Ekonomik özgürlük, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım veya tüketiminde; ve vatandaşlar için, zararlı maddelerden gerekli koruma hariç, mal ve hizmet tüketim serbestliğinde devletin cebir veya kısıtlama uygulamamasıdır.¹³ Ekonomik özgürlük endeksinin bir ekonominin sağlık düzeyini göstermesi açısından kutup yıldızı görevi yaptığı söylenebilir.¹⁴

¹² 2000 *Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, s. 23, 25; "Freedom in the World 2002: The Democracy Gap", *Freedom in the World 2001-2002*, The Freedom House Survey Team, 2002, s. 12; www.freedomhouse.org/fvresearch/survey2002.htm; James Gwartney, Charles Skipton ve Robert Lawson, "A More Comprehensive Index of Economic Freedom for 58 Countries", *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 36.

¹³ William W. Beach ve Gerald P.O'Driscoll, Jr., "Methodology: Factors of the Index of Economic Freedom", s. 71.

¹⁴ Holman W. Jenkins, Jr., "The Lodestar of Economic Health", 2000 *Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, s. 65-69.

Burada, güncelleştirme ve geliştirme hakkında bir ipucu vermesi bakımından 2000 yılı için hesaplanan endeksin içeriği açıklanacaktır; ancak, çözümleme için 2001 yılı baz alınacaktır. 2000 yılı endeksinin içeriğini¹⁵ 10 faktör oluşturmaktadır: (i) Dış ticaret politikası; (ii) devletin mali yükü; (iii) ekonomiye devlet müdahalesi; (iv) para politikası; (v) sermaye akımları ve yabancı yatırım; (vi) bankacılık, (vii) ücretler ve fiyatlar, (viii) mülkiyet hakları, (ix) regülasyon; ve (x) kara borsa. Sözkonusu 10 faktörün her birinin endekse katkısı eşit düzeyde kabul edilerek ağırlıksız aritmetik ortalama kullanılmıştır: 2000 yılı endeksi için, 1998'in son aylarından 1999'un ilk yarısına kadar olan dönemde veri toplanmıştır. 50 bağımsız değişkenle (10 genel faktör) endeks hesaplanmıştır.

Ülkelerin puanları 1 ile 5 arasında değişen bir ölçüğe göre tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlükler açısından "1 en özgür ve 5 en baskıcı" ülkeyi ifade etmektedir. Bir ülke, puanı 1,00-1,95 arasında ise "özgür"; 2,00-2,95 arasında ise "genelde özgür"; 3,00-3,95 arasında ise "genelde özgür değil"; ve 4,00-5,00 arasında ise "baskıcı" olarak değerlendirilmektedir. 2000 yılı ekonomik özgürlük endeksinde göre, dünyanın en özgür ekonomilerinin çoğu Avrupa ve Amerika'da, en baskıcı ekonomileri ise Asya ve Afrika'dadır.

2000 yılı ekonomik özgürlükler endeksinin oluşturulmasında etkili olan kurumsal faktörler şu başlıklarda toplanmıştır.¹⁶

Yozlaşma: Yargıda, gümrük hizmetlerinde ve devlet bürokrasisinde çöküş ve yozlaşma.

Tarife dışı ticaret engelleri: İthal yasakları ve kotalar, sıkı etiket (marka) ve izin gerekleri.

Devletin mali yükü: Gelir vergisi oranları, şirket vergisi oranları ve ulusal üretimin oranı olarak devlet harcamaları.

Kanun hakimiyeti: Yargılamada etkinlik ve sözleşmeleri uygulayabilme yeteneği.

Düzenlemelerin getirdiği yükler: İşletmeler üzerinde sağlık, güvenlik ve çevresel düzenlemelerin yükleri.

Bankalar üzerinde kısıtlamalar: Finansal hizmetlerle ilgili menkul kıymet ve sigorta hizmeti satışı gibi hizmetlerde uygulanan kısıtlamalar.

İşgücü piyasası düzenlemeleri: Çalışma süreleri ve günleri ile ücret dışı cebri ayrı ödemeleri zorunlu tutmak.

Kara borsa faaliyetleri: Entelektüel mülkiyet haklarının korsan ticareti ve kaçakçılığı ile işgücü ve diğer hizmetlerin "yeraltı"ndan sağlanması.

The Heritage Foundation, 2001 yılı ekonomik özgürlük endeksinin hesaplanmasında etkili olan değişkenleri 123 ülke için 7 faktör altında derlemiştir.¹⁷ 2001 yılı ekonomik özgürlük endeksinin oluşturulan faktörler temelinde 2000 yılı endeksindeki faktörlerle aynı alanlardadır. Ancak gerek gruplama gerekse ağırlıkların hesaplanması 2001 yılında kayda değer ölçüde farklılaşmıştır.

2001 yılı ekonomik özgürlük endeksinde en büyük ağırlığı sırasıyla finansal piyasalar ve sermayede değişim serbestisi (%17.2); yabancı uyruklularla ticaret serbestisini gösteren uluslararası değişim (%17.1); mülkiyet haklarının güvencesi ve sözleşmelerin uygulanabilirliğini gösteren yasal yapı ve mülkiyet hakları (%16.6); alternatif kaynakları (para-

¹⁵ Gerald P.O'Driscoll, Jr., Kim R. Holmes ve Melanie Kirkpatrick, "Executive Summary", *2000 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, 2000, s.1-9.

¹⁶ William W. Beach ve Gerald P.O'Driscoll, Jr., "Methodology: Factors of the Index of Economic Freedom", *2000 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, 2000, s. 71-89.

¹⁷ James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, 2001, s. 9-6.

ları) kullanma serbestisi (%14.6); özel girişim ve piyasalardan ziyade devlet veya siyaset yoluyla üretim ve tahsisati gösteren ekonominin yapısı ve piyasaların kullanımı (%14.2); tüketim, transferler ve sübvansiyonlarla ifade edilen devletin büyüklüğü (%11.1) ve para politikası ve fiyat istikrarı (% 9.2) almaktadır.

Gwartney ve arkadaşlarının 58 ülke için geliştirdikleri bir başka ekonomik özgürlük endeksi de literatürdeki diğer araştırma bulgularına paralel sonuçlar elde etmiştir.¹⁸ 58 ülke için devletin büyüklüğü; yasal yapı ve mülkiyet haklarının güvenliği; sağlam paraya erişme; dış ticarete serbesti; sermaye ve finansal piyasalarda düzenleme; işgücü piyasasında düzenleme; ve iş dünyasında faaliyette bulunma ve rekabet serbestisi gibi yedi faktörün birlikte değerlendirilmesiyle oluşan endekste en yüksek özgürlüğe sahip olan 11 ülkenin 8'i kurumsal yapılarını İngiltere'den miras almıştır. Bu da İngiliz ortak hukukunun ve diğer kurumlarının ekonomik özgürlüğü oldukça destekleyici olduğunu göstermektedir.

Ekonomik Özgürlük ve Refah

Dünya Bankası'nın 1999 yılı kalkınma göstergelerine göre, ekonomik özgürlüğün fazla olduğu ülkelerde refah yüksek, düşük olduğu ülkelerde ise paralel olarak düşüktür.¹⁹ 2001 yılında ekonomik özgürlük endeksi hesaplanan 123 ülke için ekonomik özgürlük ve gelir düzeyinin birbiriyle ilişkisine bakıldığında, yüksek bir doğrusal korelasyon dikkati çekmektedir. Karşılaştırmalarda *The Heritage Foundation*'ın 1999 ekonomik özgürlük endeksi ve satınalma gücü paritesine göre hesaplanan 1998 GSYİH rakamları kullanılmıştır. En baskıcı ülkelerin toplandığı yüzde dilimlere ait gelir düzeyleri en düşükken, en zengin ülkelerin özgürlük düzeyleri de en yüksektir.

Tablo 1:
Ekonomik Özgürlük Endeksi (Yedi Faktörün Ortalaması)

(10'lu ölçek. "10" tam özgür. "0" tamamen baskıcı)

Hong Kong	8.8	Arjantin	6.7
Singapur	8.3	Bolivya	6.6
ABD	8.2	Filipinler	6.6
Yeni Zelanda	8.1	Güney Afrika	6.6
İngiltere	8.0	Tayland	6.6
İrlanda	7.9	Malezya	6.5
Kanada	7.8	Peru	6.5
İsviçre	7.8	Fransa	6.4
Avustralya	7.7	İsrail	6.4
Lüksemburg	7.7	Macaristan	6.3
Hollanda	7.7	İtalya	6.3
Finlandiya	7.4	Mısır	6.2
İzlanda	7.4	Güney Kore	6.2
Danimarka	7.2	Yunanistan	6.1
Japonya	7.2	Meksika	6.1
Şili	7.1	Çek Cumhuriyeti	5.9
Almanya	7.1	Türkiye	5.9
Avusturya	7.0	Hindistan	5.6
Belçika	7.0	Endonezya	5.5
Norveç	7.0	Kolombiya	5.4
İsveç	7.0	Polonya	5.4
Tayvan	7.0	Slovak Cumhuriyeti	5.4
Kosta Rika	6.9	Ekvator	5.3
İspanya	6.9	Bulgaristan	5.2
El Salvador	6.8	Çin	5.2
Ürdün	6.8	Zimbabve	5.2
Morityus	6.8	Brezilya	5.1
Portekiz	6.8	Venezuela	5.0
		Ukrayna	4.5
		Rusya	3.7

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 36.

¹⁸ James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 23-42.

¹⁹ *2000 Index of Economic Freedom*, s. 21.

Tablo 2:
Ekonomik Özgürlük ve Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi

Ekonomik Özgürlük Düzeyine Göre Ülke Grubu	ABD Doları
Ülkelerin en baskıcı % 20'si	2.210
İkinci % 20	3.984
Üçüncü % 20	7.286
Dördüncü % 20	9.607
Ülkelerin en özgür % 20'si	19.846

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 11.

Ekonomik olarak en çok baskıcı olan ülkelerde, ekonomik büyüme oranı da en düşük düzeydedir. 1990'dan bu yana olan ekonomik büyüme oranları ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleriyle negatif yönde güçlü bir korelasyona sahiptir.

Ekonomik özgürlüğün önemli bir ayağı dış ticaret akımlarının serbesti düzeyidir. Dış ticaret özgürlüğü kendi başına ele alındığında ekonomik büyüme ile doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Dış ticarete açıklık endeksi dört unsurdan oluşmaktadır:²⁰ Tarife oranları, kara borsa döviz kuru primi, sermaye hareketleri üzerine kısıtlamalar ve dış ticaret sektörünün beklenen hacme oranla fiili hacmi.²¹ Daha açık ekonomiler daha hızlı büyümekte ve daha yüksek yaşam standartla-

rina sahip olmaktadır. Açıklık uzmanlaşma ve ticareten yararlanmayı, teknik buluşları ve etkin üretimi, sağlam politikaların takip edilmesini beraberinde getirir. Ticari açıklık endeksindeki artış, ekonomik büyümeyi artırmaktadır.

Tablo 3:
Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme

Ekonomik Özgürlük Düzeyine Göre Ülke Grubu	Ortalama Büyüme oranı (%)
Ülkelerin en baskıcı % 20'si	-1,45
İkinci % 20	1,06
Üçüncü % 20	0,88
Dördüncü % 20	1,48
Ülkelerin en özgür % 20'si	2,27

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 11.

Ekonomik Özgürlük ve Yozlaşma

Ekonomik özgürlük ve yozlaşma²² arasındaki korelasyon $R^2 = 0,71$ düzeyinde negatif işaretli bulunmuştur. Ekonomik özgürlüğü en az olan ülkelerde yozlaşma en fazla, özgürlüğün en çok olduğu ülkelerde ise yozlaşma en düşük düzeydedir.²³

1999 *The Heritage Foundation* ekonomik özgürlük endekslerinin ve *Transparency International*'in 1998 verilerine göre, en adaletli²⁴ olarak algılanan ülkelerde ve en az yozlaşmış olarak algılanan ülkelerde ekonomik özgürlüklerde ilk sıradaki 10 ülke ile, en o-

²² Alejandro A. Chafuen ve Eugenio Guzman, "Economic Freedom and Corruption", *2000 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal yayını, s. 51-63.

²³ Heritage, Fraser, Freedom House ve Transparency International verilerine göre 69 ilâ 140 ülke analize dahil edilmiştir. Alejandro A. Chafuen ve Eugenio Guzman, "Economic Freedom and Corruption", s. 56.

²⁴ Burada adaletli olma ile, servetin yeniden dağıtılması ima edilmemektedir.

²⁰ Ticari açıklık endeksi 1980-98 dönemi için hesaplanmıştır. James Gwartney, Charles Skipton ve Robert Lawson, "Trade Openness, Income Levels, and Economic Growth, 1980-1998)", James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, s. 71-87.

²¹ James Gwartney, Charles Skipton ve Robert Lawson, "Trade Openness, Income Levels, and Economic Growth, 1980-1998)", s. 71.

lumsuz durumdaki son sıradaki 10 ülke şöyle sıralanmaktadır:²⁵

En özgür ve adil ülkeler: Singapur (91,33), Yeni Zelanda, Hong Kong, İsviçre, Danimarka, Finlandiya, Kanada, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg (81,69).

En baskıcı ve adaletsiz ülkeler: Vietnam (18,06), Kamerun, Ukrayna, Venezuela, Hindistan, Nijerya, Rusya, Tanzanya, Çin ve Honduras (32,81).

2001 yılı ekonomik özgürlük endeksi hesaplamalarında ele alınan ülkelerdeki rüşvet ve yozlaşma algısı, ekonomik özgürlükte negatif bir korelasyona sahiptir. Yozlaşma endeksinin değeri düştükçe, yozlaşma artmakta, endeksin değeri yükseldikçe yozlaşma azalmaktadır. Buna göre, ekonomik özgürlüğü en yüksek ülkelerde, yozlaşma endeksi de en yüksek değerini almakta, yani yozlaşma en düşük düzeyine ulaşmaktadır. Ekonomik özgürlüğü en düşük olan ülkelerde endeks en düşük sayısal değerini almakta ve yozlaşma en yüksek düzeyine çıkmaktadır. Yozlaşma endeksinin bir çeşit şeffaflaşma endeksi olarak görmek de mümkündür.

Tablo 4:
Ekonomik Özgürlük ve Yozlaşma / Rüşvet

Endeksin değeri yükseldikçe yozlaşma azalıyor.
“-10” yozlaşma hiç yok. “0” yozlaşma/rüşvet en yaygın ve derin biçimde her alanda had safhada var

Ülkelerin en baskıcı % 20'si	2,55
İkinci % 20	3,43
Üçüncü % 20	3,88
Dördüncü % 20	4,96
Ülkelerin en özgür % 20'si	7,41

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s.11.

Ekonomik Özgürlük ve Beşerî Gelişme

Ekonomik özgürlük endeksi, Birleşmiş Milletler'in geliştirdiği bir ülkedeki yaşam süresini, bilgi/egitim düzeyini ve kaliteli yaşam

standardını ölçen beşerî gelişme endeksiyle²⁶ ülkeler bakımından kategorize edildiğinde, özgürlük ve gelişme endekslerinin doğrusal bir korelasyona sahip oldukları görülmektedir. Özgürlüğün az olduğu ülkelerde beşerî gelişme düşük, özgürlüğün yüksek olduğu ülkelerde ise beşerî gelişme yüksektir.

Tablo 5:
Ekonomik Özgürlük ve Beşerî Gelişme

(“0” beşerî gelişme çok kötü, “1” beşerî gelişme çok iyi)

Ülkelerin en baskıcı % 20'si	0,52
İkinci % 20	0,62
Üçüncü % 20	0,73
Dördüncü % 20	0,76
Ülkelerin en özgür % 20'si	0,88

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s.11.

Ekonomik Özgürlük ve Yoksulluk

Birleşmiş Milletler, beşerî gelişme için oluşturduğu endekse benzer biçimde yoksulluk için de iki ayrı endeks hazırlamaktadır. Gelişmiş ülkeler için hesapladığı endeks ile (HDI-2), gelişmekte olan ülkeler için hesapladığı endeks (HDI-1) birbiriyle karşılaştırılmayacak niteliktedir. Burada, gelişmekte olan ülkeler için hazırlanan endeks kullanılmaktadır. Buna göre, endeksinin değeri yükseldikçe, beşerî yoksulluk giderek artmaktadır. Ekonomik özgürlük endeksi ile birlikte düşünüldüğünde, ekonomik özgürlüğün en düşük olduğu ülkelerde, yoksulluk endeksi en yüksek değerini, ekonomik özgürlüğün en yüksek olduğu yerlerde ise yoksulluk endeksi en düşük değerini almaktadır. Her iki endeks arasında güçlü bir negatif korelasyon sözkonusudur.

²⁵ 100 üzerinden bir ölçek kullanılmaktadır “100” en çok özgür ve en adil, “0” en az özgür ve en adaletsiz, Alejandro A. Chafuen ve Eugenio Guzman, “Economic Freedom and Corruption”, s. 57.

²⁶ UNDP, *Human Development Report 2000*, <http://transparency.de/documents/cpi/2000>.

Tablo 6:
Ekonomik Özgürlük ve Yoksulluk

Ülkelerin en baskıcı % 20'si	36,62
İkinci % 20	31,82
Üçüncü % 20	21,79
Dördüncü % 20	17,17
Ülkelerin en özgür % 20'si	14,60

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 12.

Ekonomik Özgürlük ve Yaşam Ümidi

Gelişmiş ülkeler, ekonomik özgürlük bakımından da en fazla özgürlüğe sahip oldukları için; hem beşeri refah düzeyi hem de yaşam ümidi en yüksek ülkeler bunlardır. Ekonomik özgürlük endeksiyle yaşam ümidi karşılaştırıldığında, ekonomik özgürlüğün en yüksek olduğu ülkelerde yaşam ümidinin de en yüksek, buna karşılık ekonomik baskının en yüksek olduğu ülkelerde yaşam ümidinin de en düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlük ve yaşam ümidi arasında güçlü bir doğrusal ilişki vardır.

Tablo 7:
Ekonomik Özgürlük ve Yaşam Ümidi

Ekonomik özgürlük arttıkça yaşam ümidi yükselmektedir.

Ülkelerin en baskıcı % 20'si	52,18
İkinci % 20	63,51
Üçüncü % 20	68,01
Dördüncü % 20	69,19
Ülkelerin en özgür % 20'si	76,18

Kaynak: James Gwartney ve Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, 2001, s. 12.

Sivil Özgürlükler, Politik Haklar ve Demokrasi Açığı

Türkiye'de son yirmi yılın kendi alanındaki en yaygın sözlerinden biri olan "devir ekonomi devri" ifadesi, ilerisi için atasözü

olmaya aday bir deyimdir. Derin bir devlet deneyimine ve tarihe mal olmuş kültüre sahip Türkiye gibi bir ülke hele bir de ekonomik olarak geri kalmışsa; herkes ve her kesim için ekonomik gelişme ve büyüme birincil sorun olmaktadır. Nitekim, hemen her toplumsal soruna yönelik çözümlenelerde ekonomik içerikli analizler öne çıkmıştır. Ne var ki, tecrübeler birincil önceliklerin pek de ekonomik olmadığını göstermiştir. Politik hakları sınırlandırılmış, sivil özgürlükleri baskı altında tutulan bireylerin ve kuruluşların ekonomik faaliyetlerinde gösterdikleri performansın ne kadarına kendilerinin doğrudan yol açtıkları soru işaretleri taşımaktadır. Son yirmi yılı aşkın bir zamandan bu yana Türkiye'de işbaşına gelen hemen her hükümet kendisine en öncelikli görev alanı olarak ekonomik sorunları çözmeyi seçerken, görev süresi içinde sivil özgürlükler ve politik haklar çok daha öncelikli sorunlar olduklarını bu hükümetlere kabul ettirmiştir. Öyle ki, Türkiye 1990'larda ağırlaşan ekonomik krizler sürecindeyken dahi, yeni politik-ideolojik postmodern darbeler döneminin başladığı en yetkili kişiler ve kurumlar tarafından resmi açıklama olarak deklare edilmiştir.

Politik haklar, sivil özgürlükler ve demokrasi arasındaki ilişkiler günümüzün üniter Batılı yaklaşımında zorunlu bir birliktelik olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla egemen yaklaşım, hak ve özgürlükler için başta seçimler olmak üzere mutlaka demokratik süreçlerin ve kurumların oluşturulmasını öngörmektedir.

Bugün dünyadaki 192 ülkenin 121'inde seçim demokrasisi vardır (%63).²⁷ Bu demokrasilerin bir kısmında ciddi boyutlarda insan hakları ihlallerinin yanı sıra, kırılgan ve kusurlu kurumlar da mevcuttur. Temel politik hakların

²⁷ "Freedom in the World 2002: The Democracy Gap", *Freedom in the World 2001-2002*, The Freedom House Survey Team, 2002; www.freedomhouse.org/research/survey2002.htm.

ve sivil özgürlüklerin tanındığı ülke sayısı 86 iken, bu haklar bakımından kısmen özgür sayılan ülke sayısı 58, baskıcı ülke sayısı ise 48'dir.

1981 yılında 4,5 milyarı bulan dünya nüfusunun %36'sı özgür, %22'si kısmen özgür ve %42'si özgür değildi. 2002 başında özgür ülkeler 2,54 milyarı bulan nüfus hacimleriyle yaklaşık 6,2 milyarlık dünya nüfusunun %42'sini oluştururken, kısmen özgür ülkeler 1,43 milyarlık nüfuslarıyla %23 ve 2,17 milyarlık nüfusuyla da baskıcı ülkeler dünya nüfusunun %35'ini oluşturmaktadır. Baskıcı ülkelerde temel politik haklar mevcut olmayıp, temel sivil özgürlükler sistematik olarak ve geniş bir çerçevede reddedilmektedir.²⁸ Dünyada siyasî haklar ve sivil özgürlükler bakımından oldukça yavaş da olsa olumlu gelişmeler meydana geldiği gözlenmektedir.

Demokrasi ve özgürlük Avrupa, Amerika ve Asya-Pasifik bölgesinde hakim eğilimlerdir. Batı Avrupa'daki 24 ülkenin tamamı özgür kategorisindedir. Amerika'daki 35 ülkenin 32'si seçim demokrasisidir. 35 ülkenin 23'ü özgür, 10'u kısmen özgür ve 2'si baskıcıdır. Eski Sovyetler Birliği'nin bugünkü bölgesinde ise Müslüman ülkeler hariç, durum ümit vericidir. Komünizm sonrası 27 devletin 19'unda seçim demokrasisi vardır. Bölgenin 11 ülkesi özgür, 10'u kısmen özgür ve 6'sı baskıcıdır.

Afrika'daki 53 ülkenin 9'u özgür, 25'i kısmen özgür ve 19'u baskıcı kategorisine girmektedir. Afrika'daki ülkelerin sadece 20'sinde seçim demokrasisi varken, 33'ünde demokrasi yoktur.

Asya'daki 39 ülkeden 18'i özgür, 10'u kısmen özgür ve 11'i de baskıcıdır. Çin hâyaleti ve "Aşyalı değerler" retoriğine rağmen, bölgenin 24 ülkesinde seçim demokrasisi varken, 15 ülkesinde demokrasi yoktur.

14 Orta Doğu ülkesinde (Kuzey Afrika'dakiler hariç) demokrasi ve özgürlüğün kökleri za-

yıftır. Bu bölgede özgür ülke kategorisine sadece İsrail girmektedir. Ürdün, Kuveyt ve Türkiye kısmen özgür olan diğer ülkelerdir. Bölgenin 10 ülkesi ise baskıcıdır. İsrail ve Türkiye bölgenin seçim demokrasisine sahip yegâne ülkeleridir.

Sayısı 47 olan İslam ülkelerinin sadece 11'inde seçim demokrasisi vardır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki 16 Arap ülkesinin tamamında seçim demokrasisi yoktur.

Son 30 yılda dünyada demokratik süreçlere geçiş bakımından büyük bir mesafe kat edilmiştir. 1971-90 arasında aynı derecede bir pozitif gelişme trendi izleyen demokrasiye geçen ülke sayısı, 1991'den itibaren keskin bir artış eğilimine girmiştir. Nitekim, 1970'li yılların başında sayısı 50'nin altında olan demokrasiler 1991'de 90'a ve 2001'de 121 sayısına ulaşmıştır.

Özgürlüklerin Önündeki Yapısal Engeller: Devletin Dini ve Etnik Yapıları Biçimlendirme Gayreti

20. yüzyılda dinler, büyük ölçüde milliyetçilik, sınıf mücadelesi ve seküler mitolojiler yoluyla politize olmuştur. Dolayısıyla, burada yapılan analizlerde nedensellik kurgusunun anlaşılması açısından, ülkelerin dinlerin elinde başarısız kalmaya mahkum oldukları şeklinde değil de, aslında dinlerin başarısız devletler tarafından istismar edildiği şeklinde alınması daha ihtiyatlı bir yaklaşım olur.²⁹ Nitekim, daha ziyade gelişmiş ülkelerde, yönetim erkini elinde bulunduranların yönettikleri devlete kutsallık atfetmeleri, aslında kendilerinden hesap sorulma olasılığını bertaraf etme amacını taşımaktadır. "Hikmeti hükümetten sual olunmaz" özdeyişi bu durumu oldukça veciz biçimde ifade etmektedir.

²⁸ "Freedom in the World 2002: The Democracy Gap", s. 1-3.

²⁹ Régis Debray, "God and the Political Planet", *NPQ*, cilt 19, sayı 1, <http://www.npq.org/issues/r191/debray.html>.

Ülke sayısı bakımından İslam ülkelerinin %77'sinde demokrasi yoktur. İslam dünyası dışındaki ülkelerin ise % 24'ünde demokrasi yoktur. Nüfus yoğunluğu dikkate alındığında, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerin %2'si (1 adet) özgür, %38'i kısmen özgür ve %60'i baskıcıdır. Müslümanların çoğunluğu oluşturmadığı ülkelerin %58'i özgür, %28'i kısmen özgür ve %14'ü de baskıcıdır.³⁰ Dünyadaki baskıcı 48 devletin 28'i İslam ülkesidir.

Dinler daha çok bireysel özel alana hitap etmektedir. Yani bir dine mensup olup olmamak bireysel tercihlerle anlam kazanmaktadır. Topluluğun çoğunun dindarlığı, o toplulukla birlikte yaşayan insanları dindar yapmaz. Dolayısıyla başarılı bir dinî performansla sahip toplumlarda, güven ve huzur içinde bir toplumsal hayata katkı sağlamada dinlerin pozitif dışsallıklarının önemli bir yeri vardır. Bu çerçevede, dinî ve ahlâkî pratiklerin içselleştirildiği toplumlarda, suçların azaltılmasında, iyi ve örnek davranışların yaygınlaşmasında toplumun tahsis edeceği kaynak miktarından önemli ölçüde tasarruf sağlanması mümkündür.³¹ Ancak diğer bireysel inisiyatif alanları gibi dinî alanın da devletin icra kapsamına girmesi, bu kurumun da kendisinden beklenen bireysel yararları ve toplum için de pozitif dışsallıkları üretmesini önemli ölçüde engellemiştir. Elbette dinin devletin tekeline alınmasının yöneticilere ve seçkinlere büyük yararlar sağladığını da vurgulamak gerekir.³² Devletin iktisadî girişimleri başta olmak üzere birçok alandaki performans düzeyi, denetim ve ic-

rasında devletin ağırlıklı bir rol üstlendiği din kurumunun bireysel ve toplumsal performans düzeyi ile paralellik göstermektedir.

Tıpkı diğer devlet faaliyetleri gibi, devlet denetim ve icrasındaki dinin de gelişmeye ve bireysel-toplumsal evrilmeye engel oluşturması bu bakımdan normal karşılanmalıdır. Devlet tekelinde tuttuğu dinî hizmetlerin üretimini de zorunlu olarak standartlara bağlamaktadır. Dolayısıyla dinî ibadet miktarını ve zamanını düzenlemek de devletin işleri arasında olmaktadır. Kuşkusuz sırf devlet faaliyeti olarak düşünüldüğünde, bundan başka bir uygulama da rasyonel gözükmemektedir.

Dinî ibadetlerle Tanrı ile olan ilişkilerde, yurttaşların birbiriyle olan evlilik, ticaret, eğlence ve sanat gibi alanlardaki ilişkilerinde devletin her aşamada en ince ayrıntıya kadar inerek sınırlayıcı ve tanımlayıcı rol üstlenmesi gibi yoğun zaman ve kaynak gerektiren faaliyetlerin, devletin başarısızlıklarının sorumluları arasına sokulması mümkündür.

Ancak bölgeler itibarıyla İslam ülkeleri dünyanın geri kalanıyla karşılaştırıldığında, politik haklar ve ekonomik özgürlükler bakımından son derece olumsuz bir görünüm arz etmektedir. Buna paralel olarak ekonomik gelişmişlik düzeyinde de performans yetersizdir. Aslında, bireysel ve özel alanların yaygın ve yoğun olarak devletleştirildiği bu ülkelerde farklı bir sonuç çıksaydı şaşırtıcı olacaktı.

Ekonomik olarak, görece devlet-bağımsız girişimlerin performansı Batılı ülkelerde hangi ölçüde yüksekse, muhtemelen dinsel, düşünsel, kültürel ve sanatsal olarak da Batılı ülkelerdeki performansın belki niceliksel olmasa da niteliksel olarak daha yüksek olduğu öngörüsünde bulunmak yanlış olmasa gerek.

Ülkelerin özgürlük derecelerinde, puanlarını düşürücü önemli bir faktör de çoklu etnik yapı olgusudur. Etnik yapı çeşitlendikçe özgürlük derecesi düşmekte; etnik yapı tür-

³⁰ "Freedom in the World 2002: The Democracy Gap", s. 4.

³¹ Ömer Demir, "Piyasa Ekonomisinde İşlem Maliyetini Düşüren Kurumlar Olarak Hukuk, Ahlak ve Din", *Liberal Düşünce*, 10-11, 1988, 98-105. Özellikle İslam ve piyasa ekonomisi ilişkisi için bkz. Ömer Demir (der.) *İslam, Sivil Toplum ve Piyasa Ekonomisi*, Ankara: Liberte Yayınları, 1999.

³² Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olma sıfatını devletin şahsında somutlaştırma eğilimiyle ilgili olarak bkz. *Jean Daniel*, "God Is Not a Head of State", *NPQ*, cilt 19, sayı 1, <http://www.npq.org/issues/v191/daniel.html>.

deşlik derecesi arttıkça, özgürlük puanı yükselmektedir. Bunda etnik çeşitliliğin bir zenginlik ve uzlaşma zemininin fırsatı olarak değil, ancak kargaşa ve çatışmanın nedenleri olarak görülmesinin de etkili olduğu söylenebilir.

Genel olarak bir etnik grubun ezici çoğunluğunu oluşturduğu ülkeler, çoklu etnik yapıya sahip ülkelere göre iki kat daha fazla özgürdür. Dünyadaki en baskıcı 10 ülkenin tamamı, Küba ve Kuzey Kore hariç, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ülkelerdir.

Dünyadaki 121 demokrasinin 79'u bir etnik grubun hakim olduğu ülkelerdir. 42 demokraside ise hakim bir etnik grup yoktur. Demokraside olmayan ülkelerin sayısı 71'i bulurken, bu ülkelerin 35'i tek etnik kökenli ve 36'sı da çoklu etnik yapıya sahiptir.

2001 yılı için tahmin edilen 31 trilyon 380 milyar civarındaki dünya gayri safi yurtiçi hasılasının % 87'si özgür (dünya nüfusunun % 41'i), % 6'sı kısmen özgür (dünya nüfusunun % 23'ü) ve % 7'si (dünya nüfusunun % 36'sı) ise baskıcı ülkelerde üretilmektedir.

Sivil Özgürlükler ve Ekonomik Gelişme

Gelir düzeyi düşük olan ülkelerdeki ekonomik ve sivil özgürlükler de yetersiz düzeyde olmaktadır. Nitekim, düşük ve orta gelirli ülkelerin 1970-98 arasında gelir büyümesi, politik haklar ve sivil özgürlükler ile ekonomik özgürlüklere ait puanları birbirine genelde paralellik göstermektedir. Düşük gelir büyümesi yaşayan ülkelerin çok azı politik haklar ve sivil özgürlükler bakımından özgür ülkeler arasında yer almaktadır (Şili, Dominik Cumhuriyeti, Cape Verde gibi).³³

³³ Ekonomik özgürlükler için bkz., James Gwartney, Charles Skipton ve Robert Lawson, "A More Comprehensive Index of Economic Freedom for 58 Countries", *Economic Freedom of the World 2001 Annual Report*, s. 36; politik haklar ve sivil özgürlükler için bkz. "Freedom in

Küreselleşmenin Sosyo-Ekonomik Performansı

Küreselleşme ne yenidir ne de sadece Batılaştırma. Küreselleşme, binlerce yıl boyunca seyahat, ticaret, göç, kültürel etkiler, bilgi ve anlayışın yayılması ile devam etmiştir. Küreselleşme, dünyayı bilimsel ve kültürel olarak zenginleştirmekte ve birçok insanı ekonomik olarak yararlandırmaktadır. Yaygın yoksulluk, yaşam kalitesinin düşüklüğü ve kısa ömürlülüğün hakim olduğu zamanlar için de çok eskiye gitmeye gerek yoktur. Ancak bugün gerekli olan küreselleşmenin meyvelerinin daha adil olarak dağıtılmasıdır.³⁴ Mal, para ve işgücünün uluslararası hareketleri bakımından 20. yüzyılın sonundaki küreselleşme düzeyinin 19. yüzyıldaki küreselleşmeden daha geri olduğu da söylenebilir.³⁵ Mal ve emek hareketi olarak küreselleşme ticaret, para ve sermaye akımları, yatırımlar ve işgücünün ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artış olarak ifade edilebilir. Küreselleşmenin bu niceliksel boyutu bazen transnasyonalizm veya karşılıklı bağımlılık olarak da adlandırılmaktadır.³⁶ Niteliksel olarak, küreselleşme politik, ekonomik ve sosyal süreçleri kapsar. Bugün küreselleşen dünya, en azından entellektüel düzeyde tek bir dünya görünümündedir.

Küreselleşmenin birbiriyle ilişkili üç unsurdan oluştuğu söylenebilir:³⁷ Piyasaların

the World 2002: The Democracy Gap", *Freedom in the World 2001-2002*, The Freedom House Survey Team, 2002: www.freedomhouse.org/research/survey2002.htm, s. 14.

³⁴ Amartya Sen, "Ten Theses on Globalization", *NPO*, cilt 18, sayı 4.

³⁵ Metin Toprak, *Küreselleşme ve Kriz*, Siyasal Kitabevi Yayınları, 2001, s. 17-18.

³⁶ Ngaire Woods, "The Political Economy of Globalization", *The Political Economy of Globalization*, ed. Ngaire Woods, St. Martin's Press, New York, 2000, s. 1-19.

³⁷ Küreselleşme olgusunu zaman ve mekân bağlamında değerlendiren bir görüşe göre, "Küreselleşme tartışmasında genelde ihmal edilen husus, insan toplumları ve kültürlerinin sadece mekân içinde değil, aynı zamanda zaman

genişlemesi, devletlere ve kurumlara meydan okunması ve yeni sosyal ve politik akımların doğuşu. Küreselleşmeyi uygarlaşmanın yeni formu olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur. Buna göre, Batılılaşma, modernleşme ve küreselleşme kavramları, uygarlaşma kavramının değişen yüzleridir.³⁸

20. yüzyılın otoriter ve totaliter rejimleri küreselleşmenin siyasal dalgasıyla ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Artık baskıcı devletlerin sayısı giderek azalmaktadır. Faşizm ve komünizm, 20. yüzyılda demokrasinin hayatta kalmasını önemli ölçüde tehdit etmiştir; ancak artık her ikisi de, insan hakları ve rasyonaliteye karşı tecavüzlerin ve konuşulamayacak derecedeki cürümlerin karanlık tarihinin suçluları olarak kayıtlara geçmiştir. Yakın gelecekte bu cürüm rejimlerinin tekrar hayat bulacakları yönünde ciddi bir ipucu da yoktur.³⁹ Bir yazarın benzetmesiyle bugün dünyanın mücadele ettiği, piyasa rekabetinin görünmez eli değildir, fakat başarısız devletçi geçmişin ölü elidir.⁴⁰ Öyle bir geçmiş ki, hayat veren ruhu gitmiş, fakat uğursuz etkisi insanlığa yük olmaya devam etmektedir.

Küreselleşme, aslında serbest piyasa ekonomisi ve demokrasinin bir uzantısı olarak da görülebilir.⁴¹ Dolayısıyla bugün küresell-

leşmeye karşı çıkmak,⁴² serbest piyasaya ve demokrasiye karşı çıkmakla benzer içrimlere sahiptir.⁴³ Ancak küreselleşmenin büyük risklerinin olduğu da kuşku götürmeyecek kadar açıktır.⁴⁴ Serbest piyasa ve demokrasinin küreselleşme ile el ele yürütmesi elbette kaçınılmaz değildir; ne var ki kapitalist piyasa ekonomilerinde böyle bir paralellik yaygın olarak gözlenmektedir. Elbette bu olumlu paralellik liberalizme çok şey borçludur. Serbest piyasaya, demokrasiye ve küreselleşmeye çerçeve çizen kültürü betimleyen liberalizm, özgürlük kültürü olarak nitelenebilir. Çünkü liberalizm, politik ve ekonomik özgürlüğün (demokrasi ve serbest piyasa) savunulması etrafında şekillenmiş temel ilkelerin görece basit ve açık bileşiminin ötesinde, geniş bir yelpazedeki eğilimleri ve renkleri olumlu karşılayan bir doktrindir.⁴⁵

Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance, 1999.

⁴² Seattle'da küreselleşme karşıtı protestoların ana tezi, serbest ticaretin işçilere ve çevreye zarar verdiği iddiası üzerine bina edilmiştir. Patrick Chalmers, Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi'nin (WBCSD) bir programının yöneticisi olan Al Fry'nin "Bu şiddetin tamamen çilgünlük olduğunu düşünüyoruz, ancak bu protestoların bütünüyle irrasyonel olmadığını da biliyoruz" dediğini aktarmaktadır. Patrick Chalmers, "Firms Stumped for Anti-Globalization Response", *Sunday*, 23 Eylül 2001. Yine Al Fry'a göre, 11 Eylül saldırısı uzun dönemde anti-küreselleşme eylemleri daha da tahrik edecektir. 11 Eylül'ü küresel kapitalizmle ilişkilendiren bir yaklaşım için bkz., "Bu 11 Eylül olayı bir terör olayı mıdır, eğer öyleyse, bunun arkasında küresel kapitalizmin etkilerini düşünebilir miyiz?", İşya Üşür, "11 Eylül ve Yansımaları", yuvarlak masa toplantısı, *Mülkiye*, Eylül-Ekim 2001, s. 243-284.

⁴³ "...Serbest piyasayı doğal bir düzen görmüyor, rekabetçiliğin insanlığın sorunlarına çözüm olduğunu reddediyoruz.", "Başka Bir İktisat/Zihniyet/Yaşam/Dünya Mümkün" Sempozyumu Sonuç Bildirgesinden. *Mülkiye*, Temmuz-Ağustos 2001, s. 7-10.

⁴⁴ William K. Tabb, "Questioning Globalization", *Monthly Review*, Cilt 53, Sayı 5; yine aynı yazarın *The Amoral Elephant: Globalization and the Struggle for Social Justice in the Twenty-First Century* Monthly Review Press, 2001 kitabı kayda değerdir.

⁴⁵ M. V. Llosa, "Liberalism in the New Millenium", 2000.

çinde de yaşıyor olmaları ve zamana ait mesafelerin yok olduğuna dair bir delilin olmadığı gerçeğidir.", Fred Dalmaier, "Global Modernleşme: Farklı Modernitelere Doğru mu?", *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 33-62.

³⁸ Mustafa Özel, "Çınardan Akasyaya Türkiye'nin İktisadi Modernleşmesi", *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 309-320.

³⁹ M.V. Llosa, "Liberalism in the New Millenium", *Global Fortune*, ed. Ian Vasquez, Cato Institute, Washington, 2000, s. 15-27.

⁴⁰ Brink Lindsey, "The Invisible Hand vs. the Dead Hand", *Global Fortune*, ed. Ian Vasquez, Cato Institute, Washington, 2000, s. 29-41.

⁴¹ Hirst and Thompson meseleyi "korumacılık durgunluğa, serbest ticaret büyümeye eşittir" şeklinde ortaya koyar. Bu yazarlara göre, 1930'lardaki yaygın korumacılık kendi bozununu hazırlamıştır. P. Hirst and G. Thompson,

Tablo 8:
Dünyada Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler (2001-2002)

Özgür: 1,0-3,0 Kısmen Özgür: 3,0-5,5 Baskıcı: 5,5-7,0

1,0	1,5	3,5	5,5
Andora	Sao Tome and Príncipe	Bangladeş	Cezayir
Avustralya	Slovak Cumhuriyeti	Merkezi Afrika Cumh.	Çad
Avusturya	Slovenya	Guatemala	Mısır
Bahama	Güney Afrika	Endonezya	Gine
Barbados	İspanya	Makedonya	Haiti
Belize	Suriname	Mozambik	Kazakistan
Kanada	Tayvan	Nepal	Kenya
Güney Kıbrıs	İngiltere	Paraguay	Kırgızistan
Danimarka	2,0	Senegal	Lübnan
Dominik	Benin	Sri Lanka	Maldives
Finlandiya	Bolivya	4,0	Umman
Grenada	Botswana	Ermenistan	Pakistan
İzlanda	Şili	Burkina Faso	Swaziland
İrlanda	Dominik Cumhuriyeti	Kolombiya	Tunus
Kiribati	Yunanistan	Gürcistan	BAE
Liechtenstein	Guyana	Ürdün	Yemen
Lüksemburg	İsrail	Lesotho	6,0
Malta	Jamaika	Nijer	Angola
Marshall Adaları	Kuzey Kıbrıs TC	Nijerya	Belarus
Hollanda	Güney Kore	Solomon Adaları	Brunei
Yeni Zelanda	Nauru	Tanzanya	Burundi
Norveç	Peru	Tonga	Kamboçya
Portekiz	Romanya	Venezuela	Eritre
San Marino	Samoa	Yugoslavya	İran
İsveç	Vanuatu	4,5	Liberya
İsviçre	2,5	Arnavutluk	Katar
Tuvalu	Bulgaristan	Bosna Hersek	Tacikistan
ABD	Hırvatistan	Cibuti	Zimbabve

Uruguay	El Salvador	Doğu Timor	6,5
1,5	Gana	Fiji	Bahreyn
Arjantin	Hindistan	Gabon	Bhutan
Belçika	Mali	Gine -Bissau	Kamerun
Cape Verde	Meksika	Kuveyt	Çin
Kosta Rica	Mongolya	Fas	Kongo (Kinshasa)
Çek Cumhuriyeti	Namibya	Sierra Leone	Laos
Estonya	Papua Yeni Gine	Türkiye	Ruanda
Fransa	Filipinler	Ukrayna	Somali
Almanya	Tayland	Zambiya	Özbekistan
Macaristan	3,0	5,0	Vietnam
İtalya	Antigua and Barbuda	Komoros	7,0
Japonya	Brezilya	Kongo (Brazzaville)	Afganistan
Latvia	Ekvator	Etiyopya	Burma
Lithuania	Honduras	Gambiya	Küba
Morityus	Madagaskar	Malezya	Ekvator Ginesi
Micronesia	Malawi	Moritanya	Irak
Monako	Moldova	Rusya	Kuzey Kore
Palau	Nikaragua	Singapur	Libya
Panama	Trinidad and Tobago	Togo	Suudi Arabistan
Polonya	Seychelles	5,5	Sudan
St. Kitts and Nevis		Azerbaycan	Suriye
St. Lucia		Cote d'Ivoire	Türkmenistan
St. Vincent and Grenadines		Uganda	

Kaynak: Freedom in the World 2002: The Democracy Gap, *Freedom in the World 2001-2002*.
The Freedom House Survey Team, 2002, s. 14.

Tablo 9:
Düşük ve Orta Gelirli Ülkelerde Gelir Büyümesi
Kişi başına düşen gelirden ortalama büyüme, 1970-98

<i>Düşük Gelirli Ülkeler</i>		<i>Orta Gelirli Ülkeler</i>					
Kişi Başına Negatif Büyüme Oranı (Büyüme Oranı % 0'ın altında)							
Angola	-1.9	Madagaskar	-2.0	Cezayir	-0.2	Namıbya	-0.6
Burnika Faso	-0.5	Mali	-0.5	Cibuti	-4.3	Güney Afrika	-0.1
Burundi	-0.3	Nikaragua	-2.4	Lübnan	-2.8	Trinidad ve Tobago	-0.3
Merkezi Afrika Cum.	-0.3	Nijer	-0.9	Libya	-1.3	Venezuela	-0.3
Komoros	-0.2	Ruanda	-1.3				
Kongo Dem.Cum.	-4.3	Sao Tome and Principe	-0.4				
Cote d'Ivoire	0.0	Senegal	-0.4				
Etüpyya	-0.1	Sierra Leone	-2.5				
Gana	-0.6	Solomon Adaları	-0.4				
Gine Bisav	-0.1	Somali	-0.9				
Haiti	-0.7	Togo	-1.1				
Liberya	-2.0	Zambiya	-2.2				
Kişi Başına Gelirde Düşük Büyüme Oranı (Büyüme Oranı % 0-2 arasında)							
Bangladeş	1.1	Malawi	0.7	Arjantin	0.7	Jamaika	0.1
Benin	0.1	Moritanya	1.3	Bahreyn	0.5	Ürdün	0.4
Kamerun	0.2	Mozambik	0.9	Bolivya	0.5	Meksika	1.6
Çad	0.1	Myanmar	1.9	Cape Verde	0.5	Fas	1.9
Kongo Cum.	1.2	Nepal	0.9	Kolombiya	2.0	Panama	1.5
Gambiya	1.5	Nijerya	0.1	Costa Rica	1.5	Papua Yeni Gine	0.5
Gine	1.2	Sudan	1.1	Ekvator	2.0	Peru	0.1
Honduras	0.5	Tanzanya	0.1	El Salvador	0.7	Filipinler	1.0
Kenya	1.0	Uganda	0.1	Fiji	1.5	Suriname	1.5
Lesotho	0.8	Zimbabwe	0.3	Guatemala	0.9	Swaziland	1.4
				Eski İngiliz	0.6	Uruguay	1.9
				Guyanasi			
				İran	0.3		
Kişi Başına Gelirde Yavaş Büyüme Oranı (Büyüme Oranı % 2-3.75 arasında)							
Bhutan	3.3	Pakistan	2.2	Brezilya	2.3	Sri Lanka	3.2
Kamboçya	2.7	Vietnam	3.4	Şili	2.5	Suriye	2.5
Hindistan	2.7	Yemen Cum.	2.1	Dominik Cum.	2.5	Tunus	3.0
Lao P.D.R	2.8			Mısır	2.6	Türkiye	2.7
				Paraguay	2.1		
Kişi Başına Gelirde Hızlı Büyüme Oranı (Büyüme Oranı % 3.75'in üstünde)							
Çin	6.9	Endonezya	3.9	Botswana	7.3	Morityus	4.6
				Güney Kore	6.0	Tayland	4.5
				Malezya	4.3		

Kaynak:Dünya Bankası.

Küreselleşme Kimden Yanadır?

Küreselleşme tartışmalarında bugünkü merkezi nokta doğrudan veya dolaylı olarak eşitsizliktir.⁴⁶ Bu hem ülkelerin kendi içlerindeki hem de ülkeler arasındaki eşitsizliktir. Aslında başlıca mesele eşitsizlik düzeyidir, yoksa bu düzeydeki değişimler değildir. Zenginlerin daha zengin, yoksulların daha yoksul olduğunu iddia etmek, aslında yanlış bir tartışma zemini seçmektir. Çünkü, ancak kasıtlı seçilen göstergelere göre bu iddialar doğrulanabilmektedir. Bu iddiaları yanlışlayacak daha fazla gösterge kolaylıkla ortaya konabilir. Sorun, bütün taraflar için kazanç olup olmadığı değildir, fakat dağıtımın adil olup olmadığıdır. İşbirliği yapıldığında, işbirliğinin yapılmadığı duruma göre ortaya çıkacak yararların bölüşümü konusunda bir çok alternatif olabilir. Bu durumda, her kesim için kazanç olup olmadığını sormak yerine, ortaya çıkan kazançların adil ve kabul edilebilir biçimde bölüşümü daha önemli olmaktadır.

Etkin İşlemeyen Yapıların Tasfiye Süreci Olarak Küreselleşme

Küreselleşme sürecinin günümüzdeki işleyişi, daha çok etkin işlemeyen yapıların tasfiye hareketi şeklindedir.⁴⁷ Bu süreçte ülkeler gönüllü katılmadıkları zaman katılmaya icbar edilmektedirler. Küreselleşmeye karşı çıkış bugün artık kendine güven sorunu olarak algılanma eğilimindedir. Küreselleşme karşıtı devletler ve gruplar, marjinal devletler ve gruplar olarak nitelenecek gibidir. Bu süreci başarıyla kendi lehlerine yürütemeyeceklerini düşünen yerleşik çıkar gruplarının alternatifler araması veya eski tüklerini yağlamaya

başlamaları şaşırtıcı değildir. Bugün Türkiye'de Sosyalist, Kemalist, İslamcı ve kendilerini Kuvayı Milliyeci olarak niteleyen çeşitli kesimler "başka bir yol mümkündür" argümanını işlemekle meşgul olmalarını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.⁴⁸

Küreselleşme sürecinden, politik ve yönetsel ölçekte yeteneği yüksek olan örgütlenmeler kazançlı, diğerlerinin ise kaybeden olarak çıkma ihtimali yüksektir. Bugün küreselleşmeye karşı çıkışta, son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerin gelişmemiş kesimlerinin maruz kaldıkları krizlerin rolü büyüktür. Çünkü küreselleşme aslında acımasız bir rekabet sürecine girmekle eş anlamlıdır ve bu pazarın gerektirdiği yeteneklerden yoksun aktörlerin kaybetmesi (finansal krizler) kaçınılmazdır.

Küreselleşmenin dış ticaret, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması gibi ekonomik göstergeler bakımından karnesi parlaktır. Yüzyıl öncesinin ve bugünün küreselleşme olguları arasındaki farklılık, yüz yıl önce ülkeler arasında siyasal, toplumsal ve ekonomik düzenlerin birbirine bugünkü kadar benzemeleri gereği, şimdiki kadar vurgu kazanmamış ve zorunlu da görülüyordu.

Dünya Ölçeğinde Bölgesel Büyüme Oranları

Milli gelir büyüme oranı yerine, kişi başına düşen gelirdeki büyüme oranı toplumda refah artışının çok daha iyi bir göstergesidir. Çünkü kişi başına düşen gelirdeki büyüme, nüfus değişimlerini de dikkate almaktadır. 1970-98 arasındaki yaklaşık 30 yıllık dönemde kişi başına düşen gelirde ortalama yıllık büyüme oranları, bölgesel olarak en yüksek düzeyde sırasıyla Doğu Asya'da ve yeni

⁴⁶ Amartya Sen, "Ten Theses on Globalization", *NPQ*, cilt 18, sayı 4.

⁴⁷ Bu başlık altındaki açıklamalar şu kaynaktan geniş ölçüde alıntılanmıştır: Metin Toprak, *Küreselleşme ve Kriz*, Siyasal Kitabevi Y., 2001, s. 58-64.

⁴⁸ Bu konuda eklektik bir bakış açısı için bkz., Halit Refiğ, "Should Turkey Look East?", *NPQ*, cilt 18, sayı 4, <http://www.npq.org/issues/v184/turkey.html>.

sanayileşmiş ülkelerde % 5,6, Güney Asya'da % 2,5, gelişmiş ülkelerde % 2,2, Ortadoğu ve Avrupa'da % 0,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ağır borç yükü altındaki ülkelerde kişi başına düşen gelirden ortalama sıfır büyüme kaydedilirken, Afrika'da yıllık bazda ortalama büyüme oranı eksi % 0,2 oranındadır.⁴⁹

Ekonomik Büyümenin Finansal Gelişme ve Derinleşme Düzeyi İle İlişkisi

Ekonomik gelişmenin genelde finansal gelişme ve derinleşmeyi de beraberinde getirdiği söylenebilir. Ancak özellikle 1980'li yılların başlarına kadar doğal kaynak ihracatçısı zengin ülkeler için bu birliktelik görülmemiştir. Yine ekonomik büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyindeki büyüme oranı yüksek olan ülkelerde, sağlıklı bir finansal gelişmenin görülebileceği Malezya, Endonezya, Tayland ve Türkiye örneklerinden de anlaşılmaktadır.

1970-1998 aralığında finansal derinleşme oranı, yurtiçi gelirin oranı olarak düşük gelirli ülkelerde %22'den %44'e, orta gelirli ülkelerde %29'dan %58'e ve gelişmiş ülkelerde ise %58'den %75'e çıkmıştır. Finansal derinleşme düzeyi orta ve yüksek gelirli petrol ülkelerinde aynı dönemde %12'den %49'a çıkmıştır. Ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi uyardığı, literatürde genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır.⁵⁰

Politik İstikrar ve Kurumlar

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleriyle kurumsal yetenekleri ve gelişmişlikleri arasında önemli ölçüde doğrusal bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Politik ve toplumsal istikrar,

hükümetlerin istikrarı, kanun hakimiyetinin ve düzenin sağlanması ile sözleşme güvenliği gibi göstergeler, çeşitli gelir düzeyindeki ülkeler arasında anlamlı farklılıklar göstermektedir.⁵¹ Politik ve toplumsal istikrar, politik şiddetin olmadığı ve şiddetin fiili ve potansiyel olarak hükümet üzerinde bulunmadığı durumu gösterir. Hükümet İstikrarı, hükümetin deklare ettiği programı uygulama yeteneği ve hükümet ömrünün devamının teminat altında olduğu durumdur. Kanun hakimiyeti ve düzenin sağlanması, yasal sistemin güçlü ve tarafsız olması ile kanun hakimiyetinin sağlanmasını ifade etmektedir. Sözleşme güvenliği, sözleşmelerin geçersiz sayılma riskinin ortadan kaldırılmasıdır.

Düşük ve orta gelirli ülkelerde politik ve toplumsal istikrar ile hükümet istikrarının aldığı puanlar⁵² sırasıyla ortalama 6 ve 5 değerleriyle aynı düzeydedir. Ancak kanun hakimiyeti ve düzenin sağlanması ile sözleşme güvenliği bakımından orta gelirli ülkeler, düşük gelirli ülkelere göre daha olumlu olup daha yüksek puanlara sahiptir. Düşük gelirli ülkelerde bu göstergelere ait puanlar sırasıyla 5 ve 5 iken, orta gelirli ülkelerde sırasıyla 6 ve 7'dir. Gelişmiş ülkelerde ise bütün göstergeler bakımından oldukça önemli bir farklılık dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerde politik ve toplumsal istikrar 9, hükümet istikrarı 7, kanun hakimiyeti ve düzenin sağlanması 9 ve sözleşme güvenliği 9 puana sahiptir. Orta ve yüksek gelirli petrol ülkelerine ait puanlar, orta gelirli ülkelerin puanlarıyla paralellik göstermektedir.

⁴⁹ Hesaplamalarda 1970-1998 ortalama büyüme oranı için satınalma gücü paritesi ABD doları cinsinden ve 1996 fiyatları esas alınmıştır. Hesaplamalarda Dünya Bankası verileri kullanılmıştır.

⁵⁰ Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır. Finansal gelişme ölçütü olarak geniş para tanımı kullanılmıştır.

⁵¹ 1984-98 arası dönem için Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır. Ağırlıksız ülkelerarası ortalamalar karşılaştırılmıştır. Veriler 0 ile 10 arasında normalize edilmiştir. Gösterge rakamı ne kadar düşükse o kadar olumsuz, ne kadar yüksekse o kadar olumlu ve iyi olduğunu gösterir. Metin Toprak, Ömer Demir ve diğ. *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Devriminin Scriveni*, 2001, s. 229.

⁵² Puanlama "10" tam puan üzerinden yapılmaktadır.

Makro Ekonomik İstikrar

Makro ekonomik istikrarın göstergeleri olarak ortalama enflasyon oranı ve buna ait ortalama dalgalanma, kamu malî açığı, cari işlemler açığı ve karaborsa primi gibi faktörler önemli ipuçları verecek niteliktedir. Ülkelerin gelir düzeyleri ile makro ekonomik istikrar arasında sıkı bir ilişki gözlenmektedir. Ortalama enflasyon oranı ve enflasyondaki dalgalanmalar bakımından düşük ve orta gelirli ülkeler arasında anlamlı bir farklılık yokken, kamu malî açığı, cari işlemler açığı ve karaborsa primi bakımından orta gelirli ülkeler, düşük gelirli ülkelere oranla daha olumlu durumdadır.

Gelişmiş ülkeler ise bütün göstergeler bakımından düşük ve orta gelirli ülkelere göre çok daha avantajlı puanlara sahiptir. Petrol ihracatçısı orta ve yüksek gelirli ülkelere ait göstergeler ise, gelişmiş ülkelere ait göstergelere yakın bir olumluluk düzeyindedir.⁵³

Ekonomik Gelişmişlik ve Dış Ticarete Açıklık İlişkisi

Ülkelerin gelir düzeyleri arttıkça, dış ticarete açıklık düzeyleri de paralel bir gelişme göstermektedir. Dolayısıyla genel olarak, bir ülke ne kadar zenginse, dış ticarete de o kadar çok açıktır denebilir. İthalat ve ihracat toplamı kriterine göre, 1994-98 arasında dış açıklık düzeyinde ortalama olarak düşük gelirli ülkeler %18, orta gelirli ülkeler %38 ve yüksek gelirli ülkeler %75'lik rasyolara sahiptir.⁵⁴ Orta ve yüksek gelirli petrol ülkelerine ait oranlar gelişmiş ülkelerin sahip oldukları oranlarla yaklaşık aynı düzeydedir.

Gelir düzeyi itibarıyla ülkelerin 1970-98 arasında reel ihracat büyümeleri bakımından önemli bir farklılaşma gözlenmezken, pazar payındaki kazançta gelişmiş ülkeler yıl bazında ortalama %1 civarında gelişme kaydetmiştir. Bu dönemde düşük ve orta gelirli ülkelerin pazar payı kazancı ise sıfır civarındadır. Dış ticarete konu olan ürünlerin ticaret hadleri genel olarak yüzde 1'in çok altındadır. Dış ticarete konu olan ürünlerin ticaret hadleri genel olarak yüzde 1'in çok altındadır olsa da düşük ve orta gelirli ülkelerin lehine olup, gelişmiş ülkelerin aleyhindedir (yıllık ortalama eksi % 0,6). Petrol dışı reel ürünlerde ise ticaret hadleri bütün gelir kategorilerindeki ülkelerin aleyhindedir.⁵⁵ Dolayısıyla, kurtuluş teorisi, yoksullaştırıcı büyüme ve aleyhe dönen ticaret hadleri gibi yaklaşımların bu dönem için pek doğrulanmadığı görülmektedir.

Yoksulluk ve Yoksulluğun Azaltılması

Dünya çapında reel mal ve hizmetlerin yanısıra finansal akımların serbestleşme süreci 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren önemli bir ivme kazanmıştır. 1987-98 arasında düşük ve orta gelirli ülkelerde yoksulluk sınırında yaşayan nüfus oranında çarpıcı boyutlarda olmasa da ümit verici düşüşler meydana gelmiştir.

Gün başına 1 doların altında gelire sahip nüfus oranı 1987 yılında düşük gelirli ülkelerde %40, orta gelirli ülkelerde %11 iken; bu oranlar 1998 yılında sırasıyla %36 ve %9 olarak gerçekleşmiştir. Yine gün başına 2 doların altında gelire sahip nüfus oranı 1987 yılında düşük gelirli ülkelerde yüzde 80, orta gelirli ülkelerde %35 iken, 1998 yılında söz konusu oranlar %72 ve %28 olarak gerçekleşmiştir. Tedrici de olsa

⁵³ 1970-1998 arası ağırlıksız ortalamalar esas alınmıştır. Hesaplamalarda Dünya Bankası verileri kullanılmıştır.

⁵⁴ Ağırlıksız ülkelerarası ortalamalar dikkate alınmıştır. İthalat ve ihracatın toplamı olarak ifade edilen toplam dış ticaret, satınalma gücü paritesine göre hesaplanmış GSYİH'nin oranı olarak Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır.

⁵⁵ Ağırlıksız ülkelerarası ortalamalar alınmıştır. Pazar payındaki kazanç, reel ihracat artışı ile karşı ülkenin ithalat artışı arasındaki fark olarak hesaplanmıştır. İthalatın gelir esnekliği 1,5 olarak tahmin edilmiştir. Bu da dünya gelir ve ticaret hacminde 1970-98 dönemi büyümeleri ile uyumludur.

yoksulluğun hafifletilmesinde olumlu gelişmeler söz konusudur.⁵⁶

Beşeri Kalkınma

İnsan kalitesinin geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde kuşkusuz ekonomik faktörlerdeki gelişmeler başlıca rolü oynamaktadır. Ancak, sağlık, kültür, eğitim ve eğlence-dinlence olanaklarındaki iyileşmeler de göz ardı edilemeyecek önemdedir. İnsan niteliğinin gelişimini ölçmek üzere geliştirilen beşeri kalkınma endeksi yirminci yüzyılda bölgeler itibarıyla bütün dünyada olumlu yönde önemli gelişmeler kaydetmiştir. Yüzyılın başında beşeri kalkınma endeksi⁵⁷ Avustralya/Yeni Zelanda (0,784), Kuzey Amerika (0,729) ve Batı Avrupa (0,606) hariç bütün dünyada oldukça düşük düzeylerdeydi. Beşeri kalkınma endeksinin dünya ortalaması 1913'te 0,45'tir. 1995 yılına gelindiğinde, Afrika (0,435) ve Güney Asya (0,449) hariç endeksin değeri bütün dünyada 0,60'ın üzerindedir. Gelişmiş bölgelerde ise tavan değer olan 1'e yaklaşmaktadır. 1995'te beşeri kalkınma endeksinin dünya ortalaması 0,74'tür.

Bugün dünyanın karşılaştığı en ciddi sorunlar arasında yoksulluğun ortadan kaldırılması öncelikli bir meseledir. Bu yüzden gelişmiş ülkeler ağır borç yükü altındaki ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlamak üzere çeşitli fonlar oluşturmaktadır. Halihazırda yürürlükte olan çeşitli programlar bu konuda ümit vericidir.⁵⁸

⁵⁶ Dünya Bankası verilerinden hesaplanmıştır. Araştırma verilerine dayanmaktadır ve ülke gruplarının oluşturulmasında kullanılan ulusal gelir hesaplarındaki büyüme ölçümlerinden farklıdır.

⁵⁷ Beşeri kalkınma endeksi "0" "1" arasında değişmektedir. 1'e yaklaştıkça kalkınma artmakta, 0'a yaklaştıkça beşeri kalkınma düzeyi gerilemektedir. Bölgeler bazındaki beşeri kalkınma endeksi her bir bölgenin nüfusuyla ağırlıklandırılmıştır. Dünya ortalaması ise bölgelere ait endeksin ağırlıksız ortalamasıdır.

⁵⁸ Metin Toprak, Ömer Demir ve diğ., *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Devriminin Serivene*, 2001, s. 238.

İnsan Kaynakları ve Üretim Potansiyeli: Ülke Performansları

Beşeri sermayenin niteliğindeki farklılığın ülkelerin gelişmişlik ve dinamizm düzeyini belirlemede hangi ölçüde etkili olduğunu görmek için ülkelerin sahip olduğu nüfus potansiyeliyle üretim ve ticaret kapasitesini karşılaştırmak yeterli bir ölçüt olabilir.⁵⁹ 1999 yılı verilerine göre, hesaplama dahil edilen toplam 184 ülke içinde dünyanın en gelişmiş ülkelerini ifade eden G-7 ülkeleri dünya nüfusunun %11,6'sına sahipken, dünya üretiminin⁶⁰ %46'sına ve ihracatının da %49'una sahiptir. ABD tek başına dünya nüfusunun %4,6'sına, dünya GSYİH'sının %22'sine ve dünya ihracatının %14'üne sahiptir. Benzer nitelikteki oranlar diğer gelişmiş ülkeler için de sözkonusudur. Avrupa Birliği dünya nüfusunun %6,3'üne, dünya üretiminin %20'sine ve dünya ihracatının ise %39'una sahiptir. Dünyadaki 28 gelişmiş ülke⁶¹ birlikte dünya nüfusunun %15,5'ine, dünya üretiminin %57,4'üne ve dünya ihracatının %77,6'sına sahiptir.

Gelişmekte olan ülkeler birlikte dünya nüfusunun %77,7'sine, dünya üretiminin %36,8'ine ve dünya ihracatının %18'ine sahiptir. Görüldüğü gibi nüfus verimliliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında muazzam derecede farklılık göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bir ülkede, yurttaşların sahip olduğu ekonomik ve sivil özgürlükler ve politik haklar, o ül-

⁵⁹ Metin Toprak, Ömer Demir ve diğ., *Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi, Serbest Piyasa Devriminin Serivene*, 2001, s. 244.

⁶⁰ GSYİH payları, ülkenin satınalma gücü paritesine göre hesaplanan GSYİH'sına dayanmaktadır.

⁶¹ Yirmi sekiz gelişmiş ülke: Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Kanada, Japonya, ABD, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç, Hong Kong, G. Kore, Singapur, Tayvan, Avustralya, İzlanda, İsrail, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre.

kenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, itibarlı bir ülke olup olmadığı, insan kaynaklarının niteliği, yurttaşların genel olarak yaşam kalitesi, ülkedeki kurumların yozlaşma derecesi ve toplumsal kalitenin derecesini gösteren diğer alanlarda önemli ipuçları vermektedir.

Ne yazık ki, yaşadığımız dünyada ülkemizin de içinde bulunduğu coğrafya ve kültürdeki ülkelerin hemen hemen tamamı özgür ülke statüsünde değildir; buna paralel olarak ekonomik ve beşeri gelişmişlik düzeyleri de yetersizdir. Özgürlüklerin mi ekonomik ve beşeri gelişmeye yol açtığı, yoksa ekonomik kalkınmanın mı özgürlükleri artırdığı ayrı bir sorun olmakla birlikte önemsizdir de. Çünkü ekonomik kalkınmayı sağlamak için yurttaşlarına ve yurttaşlarının kendi iradeleriyle oluşturdukları kuruluşlara eylem özgürlüğü tanıma düşüncesi kendi başına düşündürücüdür.

Bugün özellikle Batıya yönelik terörist saldırıların arkaplanında önemli ölçüde kültürel öğelerin yattığını ve bu kültürel atmosferin oluşumunda dinin belirleyici rol oynadığı belirli belirsiz yaygın bir söylem olarak işlenmektedir. Ne var ki, bu bir realite olarak kabul edilecek olsa bile, dinin siyasallaştırılması ve dinî kutsallığın devletlere aktarılması, dinin gerektirdiği bir sonuç değildir. Dolayısıyla en azından bütün semavî dinlerin nitelik itibarıyla aynı içerimlere sahip olduğu söylenebilir.

Küreselleşme trendinin tartışma götürmeyecek kadar büyük ekonomik refah artışına yol açtığı görülmektedir. Ancak sorun, bu sürecin nimetlerinin dağıtımında görülmektedir. Adaletin özellikle gerekli olduğu aşama dağıtım aşamasıdır. Çeşitli ülkelerin globalleşen dünyaya uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları krizleri ve çalkantıları, sözkonusu ülkelerin sağlıklı yapılarına dayandırmak daha gerçekçi gözükmemektedir; çünkü, en çok da bu ülkelerin kendilerine özgü koşulları

mevcuttur. Ülkelerin gelişmiş dünyaya intibakta önlerine engel olarak çıkan özgül koşullarını aşmalarından başka çareleri gözükmemektedir. Çünkü küreselleşme sürecinin bir içerimi de etkin ve itibarlı olmayan her düzeydeki organizasyonun tasfiyesidir.

Ancak bugün küreselleşmenin egemen aktörleri olan devletleri, bütün dünyayı kendilerine benzeterek “adam” edebileceklerini düşünmeleri de son derece yanlıştır.⁶² Bu özgürlükçü modelin ruhuna aykırıdır. İnsanlığın özgürlükçü modelde somut ifadesini bulan belirli kazanımları, dünyanın başka yerlerinde yaşayan insanlara tartışılmaz, sorgulanamaz bir “doğrular” ve “olması gerekenler” kümesi olarak *bir merkezin* organizasyonu ile dayatılmamalıdır. Bu kişileri baskıyla özgürleştirmek gibi paradoksal bir durum meydana getirir ve zamanla tüm özgürlükleri yozlaştırır.

Bu nedenle özgürlükçü modelin yaygınlaşmasının önünde, farklılığın ve çeşitliliğin bir tehdit olarak algılanması gibi ciddi bir tehlike vardır. Ondokuzuncu yüzyılda geçerli olan uluslararası liberal ekonomik düzenin yıkılmasında en önemli faktörlerden biri, o dönemde ulus-devlet olgusunun ortaya çıkarak yegâne model olarak bütün dünyaya dayatılmasıydı.⁶³ Bugün küreselleşmenin önündeki en büyük engellerden biri, ulus-devlet alışkanlıkları olmaktadır.

Aynı şekilde şimdi yaygınlaşmakta olan özgürlükçü uluslararası ekonomik düzen için en ciddi risk de, tüm insanları homojenleştirici eğilimlerin bir merkezden planlanmaya başlamasıdır. İnsanlar isterlerse birbirlerine

⁶² Ryszard Kapuscinski, “One World, Two Civilizations”, *NPQ*, cilt 19, sayı 1, www.npq.org/issues/v191/kapuscinski.html.

⁶³ Nitekim, Anglosakson kapitalist modelin kendi kendine yeterli bir yana komünizmden dahi alacağı çok şeyin olduğunu ileri süren bir görüş için bkz., R. Jagannathan, “Beyond Anglo-Saxon capitalism”, *The Financial Express*, www.financialexpress.com, 13 Nisan 1999.

benzeyebilirler ama bunun, şu veya bu gerekçe ile dayatılması umulmadık, beklenmedik istenmeyen sonuçlar vermesi mümkündür. Belirli kültürel ve siyasal değerlerin ve örgütlenme biçimlerinin diğer ülkelerce gönüllü kabul edilmeleri yönündeki telkinlerin zamanla zor kullanılarak benimsettirilmeye başlanması girişimleri, özgürlükçü modelin dünya ölçeğindeki bir güdümcü modele dönüşme tehlikesinin habercisi olarak alınmalıdır.

Özgürlükçü modelin sürekliliğinin sağlanması, dünyadaki farklı kültürlerin yaşaması ve egemen olması halinde de demokrasi, piyasa ekonomisi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün sağlanabileceği kanaatinin korunmasına bağlıdır. Özgürlükçü modeli ortaya çıkaran ve farklılıkların ve çeşitliliklerin dinamizme, rekabete ve gelişmeye yol açtığını gösteren tarihi tecrübe, birçok farklı medeniyet ve kültürün de bütün dünya için benzer bir dinamizme yol açabileceğini görmek için yeterlidir. Demokrasinin uluslararası ölçekte uygulanması da ancak böyle mümkün olabilir.

Bu süreçte rekabet edemeyen, kendini yenileyemeyen kültürler ortadan kalkmaya yüz

tutacak, diğerleri ayakta kalarak birbirini geliştirecektir. Bu süreç, ekonomik kaynaklı bir terim olan arbitraj ile açıklanmaktadır.⁶⁴ Yüksek değerli-profilli kültürler buldukları yerlerden, düşük değerli-profilli kültürlerin olduğu toplumlara kendiliğinden ihraç edilecek ve büyük bir beğeniyle benimsenecektir. Dünya vatandaşlığı olgusu yaygınlık kazanacak, etkin olmayan devlet organizasyonları, kârsız çalışan işletmeler gibi “kapanacaktır”. Yurttaşının hayatını enflasyon, işkence, kötü muamele ve düşük yaşam standardıyla kabusla döndüren devletler, başarılı devletlerle bu alanlarda rekabet edemediği için sahneyi terk edecektir. Yurttaşına korku ve kaygı veren devlet yerine, artık sadece güven ve ümit veren devletler yaşamaya devam edecektir. Küreselleşmeden zarar görenlerin tek kurtuluş yolu, başkalarını kötümek, onları yok etmeye çalışmak yerine, kendilerini daha güçlü biçimde var edecek yöntemler bulmaktır; eğer gök kubbe altında yeni bir şey varsa tabii.

⁶⁴ Kavramın bu şekilde kullanımı için bkz., Dani Rodrik, “Sense and Nonsense in the Globalization Debate”, *International Political Economy, Perspectives on Global Power and Wealth*, ed. Jeffrey A. Freiden ve David Alake, 4. baskı, 2000, s. 461-473.

Robert Nozick’e Saygı...

20. yüzyılın en ünlü filozoflarından Robert Nozick (D: 1938), bu yılın başında vefat etti. Nozick’in Türkçe’ye de çevrilen *Anarşi, Devlet ve Ütopya*’sı 20. yüzyılda yazılan en önemli siyaset felsefesi eserlerinden biriydi. *Liberal Düşünce* olarak saygıyla andığımız filozof hakkında gelecek sayımızda (Yaz 2002) bazı yazılara yer vereceğiz.